

BIBLIOTÉKA PAEDAGOGICKÁ.

SBÍRKA SPISŮV

PRO

UČITELE, PĚSTOUNY, RODIČE

A PRO VZDĚLAVATELE LIDU VŮBEC,

VYDÁVANA

POMOCÍ OSVĚDČENÝCH NAŠICH PAEDAGOGŮV.

SVAZEK LVI.

Vyučování řeči
v nejnižších třídách školy obecné.

Napsal Fr. Tesař.

V PRAZE.

Nakladatel FR. A. URBÁNEK, knihkupec

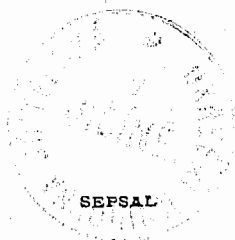
pro paedag. literatura a učebné pomůcky.

1879.

VYUČOVÁNÍ ŘEČI

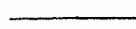
v nejnižších třídách

školy obecné.

FRANTIŠEK TESAŘ,
učitel v Praze.

155

V PRAZE.

Nakladatel FR. A. URBÁNEK, knihkupec,
pro paedag. literaturu a učební pomůcky.

1879.

4560.

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PEDAGOGICKÉ FAKULTY HRADEC KRÁLOVÉ	
Signat. č.	U384
Inventár. č.	200795

Dítě nabývá řeči, když se mu rozmanité věci ukazují a jmenují, kterýmžto ukazováním a jmenováním nabývá znalosti věcí i učí se věci ty jmenovati. Tak učí se dítě mluvit v rodině od svého narození. Takovým způsobem počínati musí sobě i škola. Proto jest prvopočátečné vyučování řeči nejen učení řeči, ale i věcem. Jmenovati-li budeme spojení obou těchto účelů *vyučováním názorným*, nebudeme je, jak obyčejně na škodu se děje, pokládati za předmět takový, kterým by obíráti měla se škola vedle aneb kromě vyučování řeči, nýbrž elementární učení řeči jest a bude vyučováním názorným tak dlouho, dokud mládež ne-nabude znalosti základných tvarů řeči a nevyvíčí se v myšlení tak, aby mohla s dobrým výsledkem obráti sobě řeč za předmět úvah svých, t. j. až se mluvní cvičení a mluvnice jako samostatné předměty rozejdou. Ješto žák toliko co do myšlení a mluvení, ale nikoli co do psaní a čtení s jakousi propravou do školy přichází, a ač škola také způsobilým učiniti jej má, aby písemně jednati mohl s jinými, nemohou psaní a čtení hned z prvopočátku pomáhati učení názornému a mluvnímu, nýbrž musí se jim co technickým znalostem zvlášt učiti, aby později pomáhaly budit a vzdělávati ducha mládeže; což započne, jakmile překonány jsou první obtíže. Z počátku cvičí se mládež psaní a čtení pro ně samo, a kráčí vedle vyučování názorného, ale jak možno brzo spolčují se všechny směry v jeden ústrojný celek, v němž těsně spojena jsou nazírání, představování, myšlení, mluvení, psaní a čtení tak, že žádného členu odloučiti nemůže se, aby on i celek škody nevzaly.

Psaní a čtení potřebují zvláštního učení, jak třeba tou měrou, aby nápomocna byla k vyučování názornému. Oba předměty potřebují předběžného vycvičení sluchu a zraku i těch orgánů, kterých zapotřebí jest k ústnímu i písemnému vyjadřování toho, co zrak i sluch pojaly. Pročež napřed zřetel svůj obrátíme k těmto cvičením propravným a potom teprvé ku psaní a čtení přihlížeti budeme.

a) Předběžná tato cvičení vztahují se dílem ke sluchu a mluvnímu ústrojí, dílem k oku a ruce. Obojí toto cvičení musí jíti pospolu, jelikož psaní a čtení jich předpokládají.

Cvičení sluchu a mluvního ústrojí má za účel, učiniti žáka schopným, aby hlásky, slabiky a slova *náležitě pochopoval a zřetelně a správně vyslovoval*. Jsou tudíž zprvu pouhým hláskováním, při kterém neběží ani o písmena aniž o psaní nebo čtení. Každé jednotlivé cvičení jest dílem *vnímavé*, jímž sluch žákův nabývá schopnosti k náležitému pochopení toho, co se mu předříkávalo, dílem obnovované (reproduktivné), kde žák to, co správně pochopil, mluvním ústrojí svým vyslovovati musí. Žák učí se správně chápati a vyslovovati, když jest nucen, aby jednak při hláskování slova, jež mu učitel předříkával, rozbíral v *slabiky* a *hlásky*, jednak aby z jednotlivých hlásek a slabik skládal *slova*. Oude vychází od celku a kráčí k *částem* celku, tuto skládá z *částek celky*. Prvý způsob *analytický*, druhý *synthetický* jest. Oběma těmito směry musí se učení bráti, protože nevyhnutelný jsou za přípravu ku psaní a čtení. Má-li žák napsati slovo, které se mu řeklo, musí především uměti rozkládati je v slabiky a hlásky, aby jsa sobě jich vědom, potom dovedl je i napsati. Jest tudíž analytické hláskování první podmínkou psaní. Při čtení musí žák především znáti jednotlivá písmena, ale toto osvojování hlásek není ještě čtení; čtením stane se ono teprvé rychlým a nepochybným spojováním jednotlivých hlásek v slabiky a slabik v slova. Zanedbá-li se tohoto synthetického cvičení hláskovacího, jest potom při čtení namáhání více než dvojnásobné.

Nyní běží o to, jak se má rozdělití látka na stupně, aby se pokračovalo od jednoduchého a lehkého k složitému a tudíž těžšímu. Jakož dítě počínajíc mluvití začátek činí samohláskami, tak počítí jimi musí i hláskování ve škole, ješto jest cvičení to nejlehčí. Aby už při tom paměť se cvičila, dobře bude, když si je mládež vštěpovati bude v paměť v určitých řadách, na př. : a, e, i, o, u; i, e, a, o, u; u, o, a, e, i a p. tak dlouho, až dítě dovede každou řadu obnovovati bez nesnází a rychle i udávati jednotlivě jejich hlásky; ku př. vyslov 2. hlásku řady a, 4. hlásku řady i, 5. hlásku řady u, atd. Jakmile stalo se rychlé osvojování hlásek a čisté a zřetelné jich vyslovování, přistupuje se k souhláskám. Ale souhlásky zřídka stojí bez samohlásek, nýbrž jsou nejvíce ve spojení se samohláskami. Ty ukládáti musí se dítkám

v nejjednodušších slabikách t. j. v slabikách dvouhláskových. Otázka, má-li v těchto slabikách býti souhláska náslovím aneb záslovím, není theoreticky nýbrž prakticky důležitá. Kdyby pouze o to běželo, aby dítě celou slabiku jako slabiku pojímalo a vyslovovalo, nebyla by otázka ta ani prakticky důležitá; ale že dítě pochopovati má hlavně souhlásku t. j. že jí má od samohlásky oddělovati a rozeznávati, potom samu o sobě vyslovovati, proto bude práce snadnější, bude-li souhláska záslovím, ku př. úd, úl, op, oř a p. Jediná nesnáz bude při tom, že jest v řeči naší nemnoho takových jednoslabikých slov, jež počínajíce samohláskou, končí souhláskou. Došedše tohoto tážeme se: Jest věci lhostejnou, počneme-li kteroukoli souhláskou v koncove? a kterou skončíme? Správné odpovědi nabudeme, přírody-li se otážeme. A ta ukazuje, že dítky počínajíce mluvíti, nejdříve vyslovují *retné*, po nich *jazyčné* a konečně *hrdelné* souhlásky, pročež ať je žáci také v tom pořadí poznávají. Jakmile poznalo dítě souhlásky v přiměřené slabice, musí je hned ve slabiky spojovati se samohláskami v oněch řadách, které jsme svrchu uvedli, ku př. ma, me, mi, mo, mu, my; mi, mu, me, ma, mo, my atd.; což děje se analyticky a syntheticky. Poznala-li mládež všechny souhlásky, jež nazírala jako koncovky slabik, musí se učiti rozeznávati je v násloví, při čemž netřeba už držeti se pořádku, v jakém se u dítěte vyvíjely, ješto je mládež už správně vyslovuje, nýbrž pečovati musí učitel, aby byla s to, rozeznávati souhlásku v násloví od následující samohlásky a chápati ji jako samostatnou hlásku. I toto učení díti musí se analyticky a syntheticky. Spojováním obou těchto cvičení, v nichž byly souhlásky napřed koncovkami a potom náslovím, skládají se tříhlásková slova s jednou samohláskou v středu; ku př. *len, mák, bor, vůz, bič, bjč* atd., jimž cvičiti se musí mládež analyticky i syntheticky, až jí hláskování jich žádných obtíží nečiní. Na cvičení toto následuje cvičení slovům čtyřhláskovým, v nichž jsou a) jedna souhláska náslovím, dvě koncovkou, b) dvě souhlásky náslovím a jedna koncovkou a mezi nimi samohláska, c) jedna souhláska v násloví, dvě v koncove a mezi nimi polousamohláska; ku př. a) lusk, děšť; b) blud, hrad; c) prst, plst. Po cvičení jednoslabikým slovům, v nichž rozeznávati mají se dlouhé samohlásky od krátkých, směle přikročiti může se k slovům dvou- a víceslabikým, jelikož dítě při svém přirozeném rozvoji

řeči nemůže ještě zmoci všech kombinací hlásek v slovích jednoslabikých, než dojde k užívání slov víceslabikých. K tomuto účelu může stačiti škola s poměrně malým počtem lehkých dvou- a víceslabikých slov. Slabikování č. rozbírání slov v slabiky a skládání těchto v slova děj se jen potud, dokud třeba, aby dítky slabiky a hlásky náležitě rozeznávaly.

Cvičení zraku a ruky děje se k tomu konci, aby žáci byli s to, aby pochopovali a zobrazovali mohli počátky tvarů. Prostředkové k tomu jsou: nazírání a hovoření o těch věcech, z nichž začátkové tvarů nejsnadněji dají se odtahovati. Má-li se vyhověti didaktické zásadě: „Slovo k věci“, nesmí začínati se tečkami, čarami a obrazci na tabuli. I tato cvičení jsou jako ona cvičení sluchu a mluvního ústrojí, dílem *vnímavá*, dílem *obnovivá*. Jsou *vnímavá*, dokud se jimi dociluje pochopení tvarův; jsou *obnovivá*, když se mládež snaží, aby ruka zobrazila, co zrakem pochopila. Má-li sobě učitel při tom počínati methodicky, musí míti po ruce některá měřická tělesa: krychli, kužel, válec, hranol a p. Na těchto věcech poznávají mají žáci bod, čáru, úhel, roh a obrazce, aby je potom na tabuli a tabulkách zobrazovali; však toto s měrou dítě má se, aby se mládež co možná rychle a najisto připravovala. Tak postačí na př. u tečky, když seřadí se *dvě*, potom tři v směru svislém a vodorovném, aby se oko i ruka cvičily rozeznávati a naznačovati směr se shora dolů, v pravo a v levo, v střed. U čáry rovné musí rozeznávati rozličné směry a cvičiti se, aby je na velení učitelovo v taktu kreslili. U spojení čar v obrazce nijak neběží o to, aby měřicky správně rozeznávali a jmenovali úhly a plochy, nýbrž pouze o to, aby se cvičily oko i ruka, aby přikročiti ihned mohlo se k zobrazení písmen (i, u, n, m, v, r, e, o, a). Jakmile umí mládež tato písmena psáti, musí je také vyslovovati čili čísti. *) Tím došli jsme, tam, kde se psaní s čtením potkávají, aby napořád *pospolu* šly. Jako se vyvinulo psaní z toho propravného cvičení, tak vyvíjí se z něj i *kreslení*, kterému se od té chvíle vedle čtení a psaní vyučuje.

Psaní a čtení učí se mládež ponenáhu vedle svrchu uvedených cvičení propravných, při čemž tato cvičení ustupují napořád v pozadí, až konečně psaní a čtení samostatným cvičením se stanou, užívajíce oněch propravných cvičení za pomůcky k do-

*) Rozumí se samó sebou, že mládež počíná psáti ihned písmem běžným.

sažení cíle svého. Činí-li totiž psaní a čtení žáky spůsobilými k správnému a rychlému psaní a čtení písmen, slabik a slov, toť v skutku spojují se s tím oba druhy cvičení, t. oka i ruky.

Jakmile žáci pochopili počátky tvarů, jichž zapotřebí jest k zobrazení písmene, musí i písmeno to psáti a čísti a konečně se známými už písmeny v jednoduché slabiky spojovati. Jestliže znali žáci všechna písmena a nabyli obratnosti ve psaní a čtení dvouhláskových slabik, cvičí se ve psaní tří- a vícehláskových slov. Jako napovídaly se slabiky, tak napovídají se i slova, a žáci musí je po učiteli vyslovovati, rozkládati a opět skládati, až i psáti a čísti, při čemž věci velice prospívá, když slova před očima žákův a jejich se přičiňováním povstávají, aby je konečně četli a opisovali. Ale později musí žáci toho dovésti, aby slova, jež jim byla napovídána, také ihned napsali a předepsaná také ihned přečetli. Zatím dospěla cvičení v pochopování a zobrazování počátků tvaru tak daleko, že učiti může se mládež i velikým písmenům začátečným, spůsobem genetickým, aby jich užívala při psaní slov i krátkých vět tak dlouho, až překoná technické obtíže tou měrou, aby psaní a čtení sloužiti mohla k nabývání obsahu ducha vzdělávajícího a tak sjednotila se s vyučováním názorným a cvičením mluvním. Pokládáme za věc žádoucnou, aby spojování toto dělo se co možná brzo, jakož aby se teprve po takovéto přípravě přikročilo ke čtení písma antického, kterému žáci zajisté brzo přiučí se přirovnáváním ho k písmu běžnému.

Dokud učí se mládež pouhému psaní a čtení, nemůže se přisný bráti ohled na obsah toho, co píše a čte; hlavní věcí při tom jest, aby zřetelně písic také správně čtla. K tomu konci žádá se: 1. pouhé cvičení ve čtení a psaní slabik, 2. říkání, psaní a čtení takových slov, kterým rozumí a 3. přičinění, aby psaní a čtení co možná nejdříve pomocnými byla k vyučování názornému.

Názorné vyučování záleží především v nazírání věci a cvičení řeči, kteréž s propravným cvičením i s psaním a čtením pospolu pokračuje, ale těchto za prostředky k účelům svým užívá, jakmile překonaly se technické obtíže, které při psaní a čtení v cestu se stavěly. Při názorném vyučování učí se mládež čísti a psáti neustále, ale jedno i druhé přestávají býti jediným účelem, pozbývají samostatnosti své, nýbrž jsou toliko doby elementárního učení řeči. Je-li názorné vyučování v podstatě své tím: aby se

jím pomáhalo dítěti zvláštním jakýmsi zařízením k poznání zevnějšího světa, a působilým učinilo je, aby co poznalo, v určité myšlénky zpracovalo a všecken nabylý obsah správně a jadrně řeči vyjadřovalo, toť musí rozeznávati se při něm dvojí vzdělávací účel, a sice *vnitřní* č. *věcný* a *zevnitřní* č. *jazykový*. Věcný účel zdá se býti pouze materielním; ale jest na stupni tomto především formálním. Arci že zabývá se dítě věcmi zevnějšího světa a nabývá jakési znalosti věcí; ale toto pozitivní vědění jest tu věcí toliko vedlejší. Hlavní hodnota záleží v zaměstnávání se, v práci, v neustálém cvičení duchovních sil a tvoření jasných myšlenek, co výsledek tohoto namáhání. Aby nazírání a představování věcí a událostí, jež zevnější svět poskytl, pilně a všestranně se hledělo a tímto cvičením mládež nabývala schopností mysliti správně, toho musí se škola u vyučování názorném co nejdůležitějšího konec úsilovně domáhati. Šetření tohoto cíle má důležité působení na methodické sobě počínání při názorném vyučování.

Věcný čili vnitřní účel co čistě formální těsně souvisí s jazykovým č. zevnitřním. Jakož má člověk řeč pro obsah t. j. aby myšlénky a city své vyjadřoval, tak musí obsah a mluva vždy spojovati se, a nemůže se dosíci obou účelů, leč obapolným jich se pronikáním, vzájemným se podporováním.

Dítě vstoupivší do školy není tabula rasa, aniž je dosud na stupni pouhého nazírání. Už dávno před tím naučilo se ohlašovati mluvou představy a myšlénky své. Ale jakož potřebuje k tvoření myšlenek svých pevného navozování a vedení, tak i vzdělávání se řeči jeho podporováno býti musí, má-li představy a myšlénky své správně a jadrně řeči na jevo dávat. I tato potřeba působení má na způsob vyučování.

Z účelu vyplývají i prostředky, kterými se ho dosahuje. Učivo k názornému vyučování bráti se musí z okolí, pokud smysly mládeže dosahují. Látka brána jsouc z tohoto dosahu jest tak hojna a rozmanita, že netřeba jíti dále.

Svět dětský, obor jeho poznávání a zkušenosti jsou nutně objektivně meze vyučování názorného. Co v tomto oboru shledává se, vše může býti předmětem nazírání. Povšechné tvary č. formy názoru jsou dvojího druhu; jedna týká se prostoru a času a předměty jeho jest všecko, co v prostoru a čase jest a se děje, tudíž věci a děje. Podle této rozličné povahy předmětův jest názorné vyučování *popisující* a *vypravující*, a jelikož methodické

nakládání s látkou spravovati má se dle její povahy, zapotřebí, abychom obojí každé zvlášť vylíčili. V praktickém jich užívání ve škole mají arci nerozdílny býti a proto nemají jíti jedno po druhém, nýbrž pospolu. Ano popisující vyučování názorné především rozumnost vzdělává, ponouká vypravující obrazotvornost a mysl; ale obojí vzdělává řeč mládeže ač způsobem rozličným. Jedno hlavu, druhé srdce vzdělává.

Popisující vyučování názorné.

Při názorném vyučování popisném, jež obírá se množstvím věcí, možná proto velmi rozmanitými cestami jíti k cíli. Všimneme-li sobě rozličných prostředků vyučovacích a návodů k tomu konci směřujících, rozděliti dají se methodikové na dvojí. U jedněch staví se v popředí spíše věcné ohledy a určují způsob vyučování. Ale že má názorné vyučování nejen věcný, nýbrž i jazykový účel, toť musí vyučování toto býti *liché*, jakmile řídí se výhradně aneb s převahou jedním z obou těchto účelův. Aby varovalo se této lichosti, hleděti si musí vyučování stejnou měrou obou, má-li býti pokrok methodicky správný.

V příčině věcné obírá se arci toto vyučování množstvím věcí, naproti němuž činnost žáků celkem vždy táž zůstává.

Mýlil by se však, kdo z tohoto fakta by soudil, že pořádek, v kterém jedna věc za druhou jíti má, říditi měl by se ohledy objektivními, že by tudíž pořad toho pouze věcným býti musel. Je-li dítě s předmět nebo ne, závisí jedině na tom, zajímá-li předmět dítě čili nic. Některé věci jsou v příčině věcné t. j. samy pro sebe dítěti přístupnější než jiné; zajímají je více, a proto rádo zřetel svůj k nim obrací.

Řídí-li se tu vyučování podle soustavné látky, dle určitých kategorií, tuť na každém stupni jednati mu bude o věcech, na kterých žákům nezáleží č. pro které nemají interasu a vyhýbati musí se věcem, které věcně sice nesouvisí, ale žákům se líbí, a proto rádi se jich chápou. Zkušenost učí nás, že kruh předmětů, které dítě zajímají, neřídí se dle logických kategorií učitelových. Dítě zajisté vybírá sobě předměty ze všech oborů, které života jeho se dotýkají.

Jsou tudíž živly dítěte *škola, dům a okolí*, a z těchto kruhů musí bráti se látka k názornému vyučování a tak vybíratí a urovnati, jak toho potřeba a zájem dítek žádají.

Tyto kruhy látky projítí musí se tudíž nejednou v nižších třídách a má se na každém stupni jednati toliko o takových předmětech, které přiměřeny jsou schopnostem žákův. Jako interes žákův určuje pořad věcí, tak určuje i způsob vyučování. V této příčině dvou lichostí varovati musí se vyučování: Nesmí při pochopení prodlévati při jediném znaku, byť i byl sebe důležitější; ale také nesmí chtítí dodělávati se ihned objektivně úplného věci pochopení. Prodlévá-li při jednom znaku, nevyhovuje síle mládeže a pěstuje nedostatečně nazírání a představování; dodělávati-li se chce objektivně úplného věci pochopení, přemáhá síly účňův, a následek toho jsou nechuť, nevrlost a omrzlost. I v této příčině jest zájem a povaha mládeže rozhodující; obracíť ona pozornost svou napřed k nápadným znakům a ponenáhlu všmá si a chápe méně nápadné a vzdálenější. Náležitě počínání si povede k tomu, že na každém stupni zjedná se určitý obraz č. představa; ale představa tato jen potud stane se věrnou a úplnou, že se o předmětu na rozličných stupních rozvoje mládeže také rozličně jedná, t. j. obraz čili představa nemusí býti ihned objektivně úplná, nýbrž někdy stačiti musí představa subjektivní. Z toho následuje, že po celý čas, za který trvá vyučování elementární, díti musí se taková cvičení myšlení a mluvení, kterými dociluje se co možná vždy úplného obrazu a tím i obecných představ a jasných myšlenek, ano že tato cvičení díti musí se na věcech skutečných a kde by jich nebylo, na dobrých obrazech. Ale i to bylo by lichostí a tudíž převráceností, kdyby někdo za to měl, že na *tomto* veškero názorné vyučování přestávati má. Tato cvičení, jaká právě vytkli jsme, jsou toliko *jednou* stránkou lidského myšlení, při němž duch od jednotlivé věci vychází, aby přesným rozeznáváním nalezl co podstatné, *bytné*, obecné jest.

Ale vedle tohoto analytického myšlení stává také myšlení synthetické, které také pěstováno býti musí při cvičení myšlení a mluvení a to tím způsobem, že učitel navádí mládež, aby na základě poznané vlastnosti znaku, činnosti a p. jednoho předmětu přenášeti je dovedla na druhý, třetí atd. a v myslí spojovati; ku př.: Mládež poznala, že má kanárek zobák, u nohou že má čtyři prstce, že je žlutý, že zpívá. Majíc jasné představy zobáku, čtyř prstců, žluté barvy a hlasu přenášeti má je na jiné předměty na př.: husa, kachna mají zobáky; slepice, kouhout, vrabec mají po čtyřech prstcích; žluté jsou: citron, pampeliška a p.

Ješto prvý druh cvičení myšlení a mluvení má mládež k tomu, aby *jednomu* předmětu přiřkla rozličné znaky, vyhledává druhý druh toho cvičení *více* předmětů, kterým přiřknouti dá se *jeden* znak. Tak poznavši mládež, kdy říká se věci, že *visí*, vyhledává více věcí, o kterých v pravdě říci může také, že *visí*, na př.: Obraz, tabule, mapa, dvéře, okna, ovoce na stromě atd. *visí*.

Jak patrně, spojuje tu dítě jeden přísudek s několika podměty ve větě. Obojí cvičení na vzájem doplňují se a jsou k formálnímu vzdělávání ducha potřebna; druhé cvičení je nad to veledůležité ku vzdělávání řeči.

V *příčině jazykové* záleží hlavní úloha názorného vyučování, aby mládež schopnu učinilo k správnému a jádrnému vyjadřování představ a myšlenek svých. Nepřímo děje se tak již při I. druhu cvičení mluvení a myšlení, neboť učitel dbá nejen toho, aby sám správně a jádrně mluvil slovy a větami o tom, nač pozornost mládeže obracel, nýbrž i *toho*, aby mládež představy, myšlenky a řady myšlenek správně a jádrně na jevo dávala. Ale užívání rozličných forem jazykových k jednomu předmětu rovněž tak málo stačí ku vzdělání řeči, jak užívání jedné a též formy jazykové k rozmanitým předmětům nestačilo by k nabytí pravé věci znalosti.

Jako tvoří jednotu předmět, o jehož pochopení běží, tak i určitá forma jazyková, má-li si ji mládež hluboce vstřípiti, sloužiti musí rozmanitému obsahu k zobrazení. Přejchod k tomu činí cvičení myšlení a mluvení druhého způsobu.

Když učitel se žáky hledá na př. vyšší pojem, vlastnost, činnost, poměr atd. na jiných předmětech svého oboru má ihned vhodnou příležitost, aby tutéž formu jazykovou vštěpoval mládeži nutě jí, aby jí co přísudek rozmanitými podměty spojovala.

Jakož jsou tedy dva druhové cvičení myšlení, tak jsou i dva druhové cvičení řeči. Cvičením řeči způsobem prvním osvojuje si mládež rozličné formy řeči, neboť především *mluví* a druhým způsobem učí se užívati jisté formy tak dlouho, až užiti jí umí ústně i písemně.

Oba druhové cvičení myšlení shodují se s cvičením řeči v tom, že cvičení myšlení prvního druhu obohacují myšlenky, cvičení řeči druhého způsobu rozohňují řeč, ana cvičení myšlení druhu druhého rovnou měrou duchovní vládu nad myšlenkami, jako cvičení řeči správné užívání forem řeči pojišťují.

Jen toto spojení obou způsobů cvičení myšlení a řeči poskytl záruky, že se najisto dosáhne cíle vzdělávacího, jakož i že možná jest postoupně vždy výše budovati učení nejen dle předmětův, ale i dle forem řeči, jak toho duchovní rozvoj mládeže žádá. Což pak metody u cvičení řeči zvláště se týká, tu nemohou podstatně míti platnosti než cvičení způsobu druhého. Cvičení prvního druhu řídí se cele dle povahy věcí a s nimi nakládání, ano vše, čeho nabytí může se nazíráním, ihned řečí se označuje. Ta zásobují mládež látkou, kterou postoupně sobě osvojití musí, aby jí užívatí uměla ústně i písemně.

Cvičení prvního druhu jsou proto hlavně mluvní cvičení; ale mohou brzy poskytovat i látku k cvičení ve čtení, ana tato neváží se na methodický pořad forem řeči; kdežto cvičení zapisovatí nabyté myšlenky předpokládá úplné zmocnění se potřebných forem a mohou celý obsah cvičení myšlení a mluvení teprve tehdy zobrazovatí, když se mládež úplně vycvičila v užívání všech základních forem, t. j. až na konci elementárního učení se řeči. U cvičení řeči rázu druhého běží naproti tomu o přísně methodické vycvičení ve formách řeči k tomu konci, aby se jich užití dalo ke správnému zobrazení písemnému. Jsou tedy v podstatě své cvičením ve psaní a čtení. Ovšem, že při tom mládež také mluví, ale mluvení to neděje se pro ně samé, nýbrž proto, aby se ho mohlo užití ihned k písemnému zobrazení.

Tato cvičení psaní a čtení počínají psaním a čtením jednotlivých jmen představ, a ježto se obor představ u dítěte naporád rozšiřuje, musí se těmito cvičeními po celou dobu vyučování pokračovatí. Vedle psaní a čtení jednotlivých slov a skupin jejich brzo následují písemné vyjadřování myšlenky *větou*, které tou měrou pokračuje, že počínajíc větou prostou, postupuje k jednoduché rozvinuté a končí lehkými větami složenými o těch věcech, kterých mládež už poznala.

Pochopených tvarů slov a vět užití může se poněmáhu za články čitací a souvislá zobrazování písemná, čím stává se žák konečně schopen, že může obsah cvičení myšlení a mluvení prvního druhu nejen ústně, ale i písemně správně vyjadřovatí. Tím ukončeno jest elementární cvičení řeči způsobem přirozeným.

Vypravující vyučování názorné má za předmět, co se děje aneb dělo, tudíž *jednání*. Proto přivozujel látku vypravovací o spojení s jednáním života dětského, klade je mládeži na srdce

t. j. užívá jazyka k srdci a tím vyhovuje poetickému pojmání věci se strany mládeže, kteráž i neživé věci zosobňuje a v celé přírodě tuší božský vše pronikající rozum a neskonanou lásku. Vypravovací články poetické a prosaické nechť se připojují vždy těsně k látce, které nabyly se popisováním věci. Tak může na př. po popisování psa následovati bájka „Hlidal“ (Štulcovy bajky) po popsání kachny „Liška a kachna“ (týž), kohouta „Pyšný kohout“ (od Vinařického) a p. Také poskytují 1. a 2. čítanka mnohou dobrou látku k tomuto účelu. Také zde netřeba držeti se nějakého věcného pořadu, an spíše zájem mládeže a její všestranný rozvoj duševný toho žádá, aby se *jedné* látky vždy užilo nejen ku vzdělání rozumu, nýbrž i citu a vůle.

Ačkoli směr vypravovacího učení názorného podmíněn jest vůbec předměty učení pojímajícího, přece v jednotlivých případech toho dbáti musí se, aby z povídek a básní hodících se k těmto účelům vybíraly se vždy ty, které formou i obsahem svým přiměřeny jsou silám mládeže, tak že i při nich jako při popisném zobrazování po jistých stupních ubíratí musí se učení v ohledu jazykovém i věcném. I tato cvičení jsou cvičení mluvení a čtení. K souvislému cvičení psaní hodí se látka vyprávěcí teprvé tehdy, když mládež pochopila náležitě základní tvary řeči a četným cvičením písemným správně užívati jich se naučila, t. j. ku konci elementárního učení řeči. Chce-li jich učitel přece užiti dříve, musí je obmeziti tak, že dá je mládeži opisovati aneb naučí jim na paměť a z paměti psáti je káže. Ale ke správnému psaní lépe napomáhají jednoduché popisy věcí zvlášť, pak cvičení jistých forem řeči. Jelikož k tomuto cvičení celého už nabylého myšlenkového světa mládeže užiti dá se, tak může i obsah povídek, které už s mládeží se spracovaly, sloužiti cvičením řeči způsobu druhého.

Co pak se týká počínání si při látce vypravovací, tu žádati musí se, aby v nižších třídách obecné školy každý článek buď předčítáním mládeži se podával, náležitě se vykládal, aby ho mládež všestranně pochopila a potom teprvé ke čtení ho užila. Mají-li žáci čísti tyto články dřív než nabyli potřebné zběhlosti ve čtení, ztěžuje se jim tím nejen chápání obsahu, ale i zájem jejich otupuje se, ano i zběhlost ve čtení sama při tom trpívá.

Z počátku buďtež tato cvičení toliko ústní. Každá delší povídka neb báseň nebuď souvisle vypravována, nýbrž odstavec

po odstavci. Nemohou-li žáci ihned v souvislosti po učiteli vypravovati, musí se jim obsah vštěpovati otázkami a odpovědmi, až dovedou celkovitě vypravovati. Při vypravování mládeže nejde, jako se děje ve vyšších třídách, o to, aby žáci vytkli toliko hlavní obsah povídky, nýbrž každá povídka musí pro bystření představivosti co možná se všemi podrobnostmi, ano doslovně, vypravována býti. Kde by se vyskytla příležitost, obracetí povídku na život mládeže za mravné naučení, buďtež naučení ta prosta a krátka. Dlouhé moralisování seslabuje účinky jeho. Později mají se pojednané povídky také čísti i s otázkami i odpovědmi obnovovati. Ku konci názorného vyučování nabyli žáci dostatečné zběhlosti v užívání základních tvarů řeči, a učitel má je k tomu, aby povídky a básně také písemně reprodukovali.

Nyní pokusíme se, abychom co možná prakticky tu naznačili, co theoreticky snažili jsme se vyložití.

Přikročíme nyní k praktickému provedení toho, o čem právě theoreticky jsme jednali.

Oddíl I.

Jmenování věcí.

Úkol prvý.

Jména věcí na místech rozličných.

§. 1. Věci ve škole.

Jmenujte věci, které tu ve škole vidíte, říkajíce na př.: Tot jest tabule. Tak jmenují žáci i stůl, židle, podstavec, houba, křída, kříž, obraz, lavice, umyvadlo, konev, ručník, kniha, tabulka, pisátko, učitel, děti, strop, podlaha, stěny, kamna, dvěře, okna, skříň, mapa atd. Ukáží na každou věc tázaje se: a) Co jest to? b) Jak se jmenuje toto? c) Jak říkají tomu? d) Jak se nazývá to? e) Jak slove toto? Žáci odpovídajíce říkají: a) to jest stůl. b) To jmenuje se stůl. c) Tomu říkají stůl. d) To nazývá se stůl. e) To slove stůl.

Stůl, tabule atd. jsou; vidíme je. Odpovídejte k otázce: Co vidíte? Vidíme stůl, vidíme tabuli atd.

Které z těch věcí visí? které stojí? která leží? Které z těch věcí dají se s místa na místo přenášeti? Stůl, židle atd. jsou nábytek.

Odpovídejte k otázce: Co jest stůl? Stůl jest nábytek atd. Kterých věcí potřebujete k učení? — Čítanky, tabulky. To jsou věci školní. Odpovídejte k otázkám: Co jest počítadlo? Co jest houba?

Bez kterých věcí nemůže světnice býti?

Světnice nemůže býti beze stropu, podlahy, stěn, oken, dveří a kamen.

Strop, podlaha atd. jsou části světnice. Odpovídejte k otázkám: Co jsou stěny? atd.

Které věci jsou od vás v pravo? v levo? před vámi? za vámi? na hoře? a v dole?

§. 2. Věci v domě a u domu.

Uslyším, kdo z vás poohlédl se v domě.

Jmenujte věci ve vašich světnicích!

Stůl, židle, sesle, pohovka, křeslo, postel, kolébka, podnožka, umyvadlo, skříň, šatník, prádelník, obrazy, zrcadlo, hodiny zástlony.

Jmenujte osoby, které stále u vás jsou:

Otec, matka, bratr, sestra, služka, chůva.

Povězte, co jest u vás ve světnici (v pokoji) i u nás ve škole, říkajíc: Stůl jest ve světnici i ve škole.

Povězte, co u vás jest a čeho ve škole není a odpovídejte k otázce: Čeho není ve škole?

Ve škole není postele. Ve škole není hodin. Ve škole není zrcadla. Ve škole není podnožky atd. To jest nábytek domácí.

Jmenujte, co jest u domu a v domě!

U domu jsou vrata, dvůr, dvěře, zdi, okna; v domě jest sklep, jsou schody, chodby, patra, pokoje, kuchyně, komory půdy, střecha, komíny.

Povězte, bez čeho nemůže dům býti, říkajíc: Dům nemůže býti beze zdí, bez vrat nebo dveří, beze střechy, bez komína atd. Bez čeho něco býti nemůže, jest podstatné. Zdí, vrata, dvěře atd. jsou podstatné části domu. Jmenujte, bez čeho dům býti může! Bez patra, bez chodeb atd. To jsou náhodné části domu.

§. 3. Co v kuchyni jest neb bývá.

Ohniště, oheň, kouř, popel, uhlí, dříví, lopata, hřeblo, kleště, měch, kotel, pánev, pekáč, římsa neb misník, hrnce, mísy, talíře,

slánka, nože, vidličky, moždíř, struhadlo, mlýnek na kávu, žehlička, stoudev, škopek, střízek, konev, vana, vanička, putna, necky, smeták, chvoště.

Odpovídejte k otázkám: Co *vidáte* v kuchyni? V kuchyni vídáme oheň, uhlí, popel, dříví atd.

Odpovídejte k otázkám: Co *spatřujete* v kuchyni? V kuchyni spatřujeme ohniště atd.

Co *shledáváte* v kuchyni? V kuchyni shledáváme ohniště atd.

Co *nalezá* se v kuchyni? V kuchyni nalezá se ohniště atd.

Které z těch věcí dají se s místa na místo přestavovati neb přenáseti? To jest kuchyňské náradí a nádobí.

Povídejte, co v kuchyni jest a čeho ve školní světnici není, říkajíce: Ve školní světnici není ohniště, není mis, talířův atd.

§. 4. Věci, které bývají v chlévě.

Kůň, hříbě, býk, vřl, kráva, tele, ovce (beran, jehně), koza (kozol, kůzle), svině, ssele, osel, králík; stáje, žlab, jesle, seno, oves, sláma, hnůj, vidle, kopáč, konev, opálka, řezárna, řezací stolice, řetězy, hřebílec, kartáč, chomout, uzda, sedlo, lucerna č. svítilna, chvoště, kosa.

Chlív, v kterém bývají koně, jmenuje se konírna, v kterém ovce, ovčín, v kterém svině, sviňský chlív.

Povídejte, kde bývají koně, krávy, býci, voli, telata, berani, ovce, jehňata, kozli, kozy, kůzlata, říkajíce: Koně bývají v konírně atd.

Říkejte, co vídáte v konírně, v kravíně, v ovčíně, říkajíce: V konírně vídáme koně, hříbata atd.

Povězte, jak byste ta zvířata k sobě lákali, volajíce je? Volejte je po jednom! po dvou!

Která z těchto zvířat zapřahují se do vozů a pluhů? Která se dojí? Která se stříhají? Která krmí se na maso, sádlo neb lůj? Koně, voli, kozy atd. jsou dobytek. Koně a voli jsou tažný dobytek. Krávy, kozy a ovce jsou dobytek dojný; svině, vepř, ssele vepřový dobytek slove.

§. 5. Co bývá na dvoře polních hospodářů?

Studnice, smetiště, hnojiště; vůz, pluh, ruchadlo, vlačihy, brány, žebřiny; krocán, krůta, krůtě, husa, house, kohout, slepice,

kuře, kačer, kachna, líče, holub, holubice, holoubě, svině, ssele, pes, štěně, kočka, kotě, vrabec, vlaštovka.

Které z těchto věcí jsou živý a které neživý? Které oděny jsou chlupy? Které štětinami? Které peřím? Které mají čtyři nohy? Které jsou o dvou nohou? Které mají zobák? Které rypák?

Vůz, pluh, brány jsou hospodářské náradí. Krocán, husa atd. jsou drůbež č. havěť.

Povězte, co jsou krocani, husy, kohouti atd., říkajíce, že jsou a) ptáci, b) drůbež.

K otázce, co vidáte na hospodářském dvoře, odpověďte: Vidáme tam krocany, krůty atd. Jak byste volali ta zvířata, lákajíce je k sobě a) po jednom b) po dvou? Povídejte, že těch věcí na městském dvoře nebývá, říkajíce:

Na městském dvoře nebývá pluhu, ruchadla, žebřin, hnojiště, krocánů, krut atd.

§ 6. Co jest v stodole?

V stodole jest mlat, oploteň (perna), patro; pšenice, žito, ječmen, oves, hrách, čočka, sláma; cep, hrábě, roubík, řešeto, mlýnek, vidle. Mlat, perna, patro, vrata, střecha, zdi jsou části stodoly. Pšenice, žito, ječmen, oves jsou obilí. Hrách a čočka mají lusky, jsou luštiny. Cep, vidle, řešeto, roubík jsou náčiní. Žito, pšenice a ječmen mají klasy, oves má latu, hrách a čočka mají lusky.

Povězte, čeho nemá pšenice? Čeho nemá hrách? Čeho nemá oves?

§ 7. Co bývá v zahradě?

Růže, lilie, fialka, konvalinka, tulipán, sedmikráska, karafiát, maceška, petrklíč.

Růže, lilie atd. jsou květiny. Z květin váží se kytky a vějí věnce.

Jabloň, hruška, švestka, třešně, višně, ořech.

Jabloň, hruška atd. jsou stromy.

Stromy, které rostou v zahradě, slovou zahradní stromy. Jabloň nese jablka, švestka švestky atd. Jablka, hrušky, švestky, třešně, višně, ořechy jsou jedlé ovoce.

Stromy, které nesou jedlé ovoce, jsou ovocné stromy. Vinná

réva, rybíz, angrešt, malina jsou kře. Všecky kře jedním slovem křeví se jmenují.

Salát, hlávkové zelí, řepa, řetkev, řetkvička, mrkev, petržel, celer.

Salát, zelí atd. zelenina jest. Zahrada, v které pěstují se samé květiny, květnice slove, kde stromy, stromnice č. stromovka, kde zelenina, zelnice se jmenuje.

Zahrada obehnána jest zdí nebo plotem, rozdělena jest v záhony neb záhonky, mezi záhony jsou cestičky č. stezky. V zahradě jest studnice, besídka, kropáč, konev, rýč atd.

§. 8. Co za městem a vesnicí jest ?

Zahrady, háje, lesy, pole, louky, vinice, chmelnice, hory, pahorky, skály, údolí, silnice, dráhy, cesty, pěšinky, řeka, potoky, prameny, rybník, vesnice, města.

Zahrady, háje atd. jsou části země.

K otázce, co znáte, odpovídejte: Známe zahradu, háj, les atd.

K otázce, čeho nezná slepý, říkejte: Slepý nezná zahrady, háje, lesa, pole atd.

§. 9. Co se nalézává na poli ?

Ornice, mez, mezníky, osení, pšenice, žito, ječmen, oves, hrách, čočka, zelí, zemčata, jetel, včely, mravenci, čmeli, chmel, viuná réva, zajíc, koně, volí, ovce, kolčava, myš, skřivan, stádo, koroptev, křepelka, rolník, oráč, sekáč, žnec, pastýř, myslivec, pes. Jmenujte těmito slovy osoby! Jmenujte zvířata! Jmenujte neživé věci! Říkejte, koho a čeho nezná nemluvně!

§. 10. Co bývá u vody, ve vodě a na vodě.

Břeh, na břehu stromy a kře, mlýn, pila, dno, voda, hladina, lávka, most, jez, loď, pramice, vor, žáby, čolci, mloci, husy, kachny, rákosí, kamení, písek, křemen, bahno, škeble.

Které z těch věcí jsou živý, které neživý? Kapři, štiky, míci, úhoři, okouni, bělice, mření, raci. Kapři, štiky, míci atd. jsou ryby. Povězte, co můžete ve vodě spatřiti? Rak jest korejš. Proč čolci, mloci a žáby nelekají na suchu, neutopí se? Jsou obojživelníci.

§. 11. Co bývá ve vzduchu.

Slunce, měsíc, hvězdy, mračna, déšť, sněh, kroupy; ranní zář, červánky, blesk, hrom (bouře), mlha, vítr, duha. Kdy vidáte měsíc a hvězdy? Kdy spatřujete slunce? Slunce, měsíc, hvězdy jsou tělesa nebeská. Sněh, déšť, kroupy a všecko, co se ve vzduchu, v povětří ukazuje, slovou úkazy vzdušné (povětrné).

§. 12. Co jest ve vsi a v městě.

Kostel (chrám), škola, náměstí, ulice, tržiště (trh), dláždění, svítilny, kašny, sochy, brány, domy, věže, zahrady, nemocnice, chorobnice, chudobinec, sirotčinec, měšťan, vesničan, kněz, učitel starosta, řemeslníci, umělci, mistři, pomocníci, učenníci, vojáci. Kdo stále v městě neb ve vesnici zůstávají, jsou obyvatelé. Kdo někdy jen v městě neb vesnici bývají, jsou hosté aneb lidé přespolní, venkovští. Chrám, škola, radnice jsou budovy veřejné. Domy jsou příbytky lidské.

Úkol druhý.

Jména věci dle látky, z které jsou udělány.

§. 1. Věci, které jsou ze dřeva.

Z čeho jest tento stůl? Ze dřeva. Z čeho jsou vaše střevíce? Z čeho vaše punčochy? Z čeho můj kabát? Z čeho naše okno? To, z čeho co uděláno, jmenuje se látka č. hmota. Dřevo, kůže, bavlna, vlna, železo jsou látka č. hmota. Jmenujte věci ve škole, které jsou ze dřeva (ode dřeva). Stůl, židla, tabule atd. Co jest ze dřeva jest dřevené. Jmenujte věci dřevěné, které jsou a) ve světnici, b) v kuchyni, c) v stodole, d) na vodě.

§. 2. Věci, které jsou ze železa.

Ze železa jsou: naše kamna, želižko u nože, sekyra, zámek, klíč, závory, kladivo, nůžky, kleště, nebozez, kovadlina, pila, řetěz, podkova, hřeb, jehla, vidlička, rýč, srp, kosa, šupka a p.

Co jest od železa, to jest *železné*. Jmenujte, co jest železné v kuchyni! Co jest ze dřeva i ze železa, o tom říkáme, že jest to dílem dřevěné, dílem železné. Které věci v školní světnici

jsou dílem dřevěné a dílem železné? Dvěře, skříň, okno. Které hospodářské nářadí jest dílem dřevěné, dílem železné?

Kdo dělá nože? Kdo zámky a klíče? Kdo podkovy a hřeby? Tuto jest kousek dřeva a stejný kousek železa; potěžkejte obě, co jest těžší? Železné věci jsou těžší než dřevěné; jsou tudíž jiné. Tomu říkáme, že se železné věci liší od dřevěných. Říkejte: Železné věci liší se od dřevěných tím, že jsou těžší (svou tíží.) Železné věci jsou tvrdší než dřevěné; čím že se liší železné věci od dřevěných? Že jsou pevnější. Železné věci v ohni ne-shoří. Železné věci rezaví.

§. 3. Věci, které jsou z kože.

Boty, střevíce, trepky, řemeny, uzdy, sedla, zástěry, rukavičky, štíty k čepicím, mošny (školákům).

Co jest z kože, jest kožené. Které kožené věci nosívají lidé? Které kožené věci jsou na zapřaženém koni?

§. 4. Věci, které jsou ze lnu a bavlny.

Ze lnu přede se příze, niti. Z příze tká se plátno. Z plátna šijí se: košile, límce, rukávky, šátky, ubrusy, ubrousky, prostěradla, ručníky, slamníky, zástěry, záslony, podšívka.

Co jest ze lnu, jest lněné. Len jest rostlina. Pole, na kterém roste len, jmenuje se leniště. Jak jmenuje se olej, který vylisoval se ze semene lněného?

Z bavlny přede se také příze a z příze tkají se také látky. Co se z bavlny tká, jest bavlněné. Bavlněné tkaniny podobny jsou lněným.

§. 5. Co z vlny jest.

Sukno, klobouky, rukavice, bačkory, punčochy, koberce. Ze sukna jsou: plášť, kabát, vesta, spodky, čepice. Vlna roste na ovcích.

Soukeník spřádá vlnu a tká sukno a barví je. Krejčí ze sukna šije oděv. Co z vlny jest, vlněné je; co ze sukna, soukenné se jmenuje.

Jmenujte soukenný oděv! Jmenujte kožené věci, kterými se odíváte! Jmenujte lněné látky!

§. 6. Věci, které jsou z kamene.

Zeď, některé schody, žlab, žleb, věž, tabulka, pisátko, korýto, mezník, most, žernov, brus, brousek, patník, sloup, některá socha, kostel, komín, náhrobek, dlažba.

Co jest z kamene, kamenné jest. Jmenujte kamenné věci, říkajíce: Zeď jest kamenná; patník jest kamenný atd. Jmenujte vždy dvě věci kamenné. Žlab a žleb jsou kamenné. Tabulka a pisátko jsou kamenné atd.

Kameny mají také jména. Kámen, z kterého se páli vápno, jmenuje se vápenec. Tuto jsou kameny: žula, pískovec atd.

§. 7. Věci, které jsou z hlíny.

Hrnc, mísa, pekáč, rendlík, talíř, džbán, láhev, cihla, kamna. Hrnce, mísy atd. jsou nádoby. Nádoby z hlíny jsou hliněné. Hliněné nádoby dělá hrnčíř. Nádobí, které dělá hrnčíř, také hrnčířské nádobí slove.

Je každý hrnc atd. z hlíny? Jsou také hrnce atd. ze železa. Z čeho bývají láhve? Co jest ze skla, jest skleněné. Jmenujte, co jest ve škole skleněné. Hlína, z které jsou některé mísy, talíře, koflíky a j., jmenuje se porculán. Co jest z porculánu, jest porculánové.

§. 8. Co jest z rohu nebo kosti.

Kalamář, hřeben, růžek na prach, střenka u některého nože a některé vidličky, jehelníček, párátka do zubů, některé knoflíky, tabatěrky. Co je z rohu a kosti, jest rohové č. kostěné.

Která zvířata mají rohy? Kterí lidé dělají věci z rohu a kosti? Hřebenář a soustružník.

§. 9. Odkud co jest, komu náleží neb náleželo.

(Původ věcí.)

Tuto mám rozličné peří: Toto peří měl kohout, toto kachna, toto husa, toto havran, toto vrabec, toto páv. Péro husy jest *husí*, kohouta *kohoutí*, kachny *kachní*, havrana *havraní*, vrabce *vrabčí*, páva *páví*. Jmenujte všecko, co husí, kohoutí, kachní a t. d. jest. Jmenujte, co jest koňské, co kravské, ovčí, jehněčí, telecí, vepřové, rybí atd. Jmenujte, co jest ženské, mužské, dětské, zednické, myslivecké, kupecké, rolnické, městské, vesnické atd.

Tuto mám rozličná dřeva. Toto jest z dubu, toto z buku, toto z lípy, toto z břízy atd.

Dříví z dubu dubové, z buku bukové, z lípy lipové, z břízy březové atd. jest.

§. 10. Cvičení v rozřídování.

Napišme několik jmen věcí a rozřídíme je dle látky, z níž jsou ty věci udělány.

Stůl, vidlička, ubrus, tabule, zeď, lávka, rukavička, jehla, pravítko, nůžky, košile, kabát, řetěz, sedlo, dvéře, kleště, klobouk, hřebík.

Ze dřeva (dřevěné) jsou: stůl, tabule, lávka, pravítko, dvéře. Ze železa (železné): vidlička, jehla, nůžky, řetěz, kleště, hřebík. Ze lnu neb bavlny (lněné, bavlněné): ubrus, košile.

Z kamene (kamenné): zeď.

Z vlny (vlněné): klobouk, kabát.

Z kůže: rukavice, sedlo.

§. 11.

Rozřídíte jména věcí dle místa, na kterém je shledáváte!

Pohovka, lavice, poduška, stoudev, zrcadlo, postel, ohniště, křeslo, cep, hřebílec, řešeto, kohout, obilí, záhon, květiny, husa, struhadlo.

V pokoji jsou: pohovka, podnožka, zrcadlo, postel, křeslo. V kuchyni jsou: stoudev, ohniště, struhadlo.

Ve škole: lavice.

V stodole: cep, řešeto, obilí.

V konárně: hřebílec.

Na dvoře: kohout, husa.

V zahradě: záhon, květiny.

Úkol třetí.

§. 1. Iména věcí dle jich užívání.

Povězte, co jídáváte? Chléb, maso, buchty atd. Všecko, co se dá jísti, jedlé jest.

Aby se brambory daly jísti, co se s nimi dříve musí státi?
— Musejí se uvařiti.

Všecko, co člověk jídá, *pokrm* či *jídlo* se jmenuje.

Z čeho dělá se chléb? Z čeho jest mouka? Z obilí. Co musí se státi s masem, s brambory, s hrachem atd., aby z toho byl pokrm č. jídlo?

Všecko, z čeho se pokrm strojí, potrava se jmenuje.

Věci, které se musejí vařiti, péci atd. než se jedí, jsou *syrové*. Některé věci jedí se *syrové*. Povězte, které? Jablka, hrušky, švestky, třešně, višně, salát, okurky, rybíz, angrešt, maliny, brusiny, borůvky jedí se syrové.

Které věci jedí se strojené?

Maso, polévka, nudle, knedlíky, lívance, vdolky, buchty, housky, chléb, rohlíky, preclíky, koláče, kaše, zelí, řepa, brambory, chřest, mrkev, brukev atd. Roztřídte tato strojená jídla dle toho, zdali se vaří nebo se pekou.

Vaří se: maso, polévka, nudle, knedlíky, kaše, zelí, řepa, brambory, chřest, mrkev, brukev.

Pekou se: lívance, vdolky, buchty, housky, koláče.

Maso vaří, peče, smaží, dusí se.

Vše, co mimo maso se vaří, vařivo slove.

Které pokrmy jsou ze zvířat, které z rostlin?

Jsou tedy pokrmy živočišné a rostlinné.

Z kterých živočichů požívá se masa?

Maso z volův a krav hovězí, z ovcí skopové, z vepřů vepřové, z telat telecí, z jehňat jehněčí, z ryb rybí, z jelenů, srnců atd. zvěřina se jmenuje.

Čím krmí se volí, koně, krávy atd.

Seno, jetel, hrachovina atd. píce, oves a jiné zrní obrok se jmenují.

§. 2. Nápoje.

Máte-li žízeň (když se vám chce pít), co děláváte?

Čeho se napjete? Vody.

Co píváte ráno? Kávu, čaj, mléko.

Co pívají dospělí? Pivo, víno.

Co se dá pít, jest pitelné, jest to nápoj.

Jmenujte všechny nápoje!

Které z těch nápojů pijí se studené? Které teplé?

Které nápoje dělají si lidé?
Kterých jim netřeba připravovati?

§. 3. Oděv a obuv.

Plášť, kožich, kabát, vesta, spodky, košile, boty, střevíce, punčochy, šátek na krk, nákrčník, rukavice, rukávník, klobouk, čepice, čepec, sukně, zástěra, spodnička, podvlékačky, podvazek.

Které z těchto věcí nosí se na hlavě? Které na nohou?

Boty, střevíce, punčochy jmenují se obuv. Ostatní: plášť, kožich, kabát atd. oděv č. šaty jmenují se.

Kterými z těchto věcí odívají se mužští a kterými ženské?

Který oděv nosívá se v létě, letní, který v zimě, zimní se nazývá.

Oděv, který nosí se v neděli a ve svátek, slove sváteční, který nosí se ostatní dny, všední se nazývá.

Který oděv jest z vlny? Který z kožešiny? Který ze lnu neb bavlny? Který z kože?

Kdo vydělává kožešiny? Kdo kůže? Kdo tkají sukno a plátno? Kdo šijí košile? Kdo kabáty, vesty a spodky? Kdo dělají klobouky? Kdo rukavice? atd.

Oděv váš, milé dívky, stojí rodiče vaše mnoho práce a starostí; šetřte ho, aby se nepošpinil, neatřel, neroztrhal.

§. 5. Domácí nábytek.

Stůl, židle, sesle, křeslo, postel, kolébka, pohovka, podnožka, skříň, zrcadlo, umyvadlo, obrazy. Stůl, židle atd. dají s místa na místo se přestaviti, přeněsti, jsou tedy nábytek.

Co s místa na místo přestaviti, přeněsti se dá, jest pohyblivé č. *movité*.

Kdo dělá stoly, židle atd. Kdo dělá křesla a pohovky? Truhlář a čalouník. Kdo dělá obrazy? Malíř neb rytec. Kdo dělá zrcadla? Sklář, truhlář, někdy přispívá k tomu i řezbář neb pozlacovač.

Napíšeme na tabuli jména věcí, a vy roztřídíte je dle toho, k čemu se jich užívá, č. co jsou.

Punčocha, plášť, voda, řepa, střevíc, jablko, chřest, káva, košile, mléko, voda, chléb, koláč, pivo, polévka, kožich.

Potrava: (pokrm) řepa, jablko, chřest, chléb, koláč, polévka.
 Nápoj: káva, mléko, voda, pivo.
 Oděv: punčocha, plášť, střevíc, kožich.

Úkol čtvrtý.

**Jména osob dle jich zaměstnání a věci dle jich upo-
 třebení.**

§. 1. Řemeslníci.

Kdo dělají stoly? Z čeho dělají se?

Jmenujte věci, které truhlář dělá.

Povězte, které jsou ze železa! Kdo dělá zámky, klíče, stě-
 žeje, závěsy atd. Zámečnick. Z čeho dělá zámečnick tyto věci?

Povězte, kdo pracují, aby byly domy?

Stavitel, lamač, vápenník, cihlář, zedník, tesař, pokryvač,
 truhlář, kamnař, sklenář, natěrač, zámečnick, malíř.

Odpovídejte k otázce: Koho znáte? Známe stavitele, lamače,
 vápenníky atd. Jak volává stavitel tyto dělníky k práci: Lamači,
 vápenníci atd. Koho tu v školní světlici není? Není tu stavitele,
 lamače, vápenníka atd. (Ať nyní užívá mládež tohoto pádu
 i v množném čísle.)

§. 2. Nástroje.

Z čeho že dělá truhlář stoly? Aby mohl udělati stůl ze
 dřeva, čeho musí k tomu míti? Pilky, hoblíku, kladiva, paličky,
 dláta, pořízku, nebozezu.

Tyto věci nazývají se nástroje. Co dělá truhlář pilou? Čím
 hobluje truhláři? Čím buší? Čím dlabou? Čím pořezávají? Čím
 vrtají? (Mládež ať odpovídá 7. pádem m. č.)

Nástroj k řezání jest řezací. Jmenujte řezací nástroje!
 Nástroj, kterým se hladí, hladicí jest. Jmenujte nástroje dlabací,
 vrtací atd.

V městech jsou tržiště č. trhy. Trh, na kterém prodávají
 se ryby, rybný trh slove, na kterém masa, masný se nazývá.
 Který trh nazývá se ovocný, zelinný, drůbežný, vaječný, máselný,
 uhelný, zvěřinný, obilný?

Džbán na vodu jest vodný, na pivo pivný, na víno vinný.
Jaká jest láhev na vodu, pivo, víno?

§. 3. Jiní stavové.

Jak jmenují se lidé ve vesnicích, kteří orají, vláčí, obilí rozseívají atd.? — Rolníci.

Jak jmenují se, kdo střílí zvěř (zajíce, jeleny atd.) a ošetřují stromy lesní? — Lesníci, myslivci.

Jak jmenují se, kdo sázejí a pěstují víno? Vinaři. A ti, kdož sázejí a pěstují chmel? Chmelaři. Jak slují ti, kdo sázejí, štěpují, pěstují stromy, sázejí zeleninu? Zahradníci. Jak ti, kdo loví ryby? Rybáři. Jak ti, kdo na ptáky líčí a je chytají? Čihaři. Jak nazývají se, kdo lámou kámen, dobývají hlíny, písku?

Rolníci, myslivci (lesníci), vinaři, chmelaři, zahradníci, rybáři, čihaři, lamači, písaři jsou *těžiři* či *dobyvači*.

Kdo kupuje, aby prodával, nazývá se kupec nebo obchodník. Každý, kdo prodává, prodavač, kdo kupuje, kupovač jmenuje se.

Jak nazvete toho, kdo knihy váže? Kdo sází? Kdo dláždí? Kdo domy kryje? Kdo plátno bělí? atd.

Jak jmenují se, kdo mládež vyučují? Kdo káží? Kdo vychovávají mládež? Kdo jiného kárá? Kdo těší? atd. Kdo vodí jiné? Kdo jiným radí? atd.

Kdo nemocné léčí? Lékař. Kdo léky nemocným připravuje, lékárník nazývá se.

Kdo vyučují mládež? Učitelé a učitelky. Kdo vyučuje dospělý lid v chrámech? Kněží. Kdo soudí? Soudcové.

Úkol pátý.

J m é n a ž i v o č i c h ů.

§. 1. Čtyrnohá zvířata (ssavci).

Kolik noh má kůň? Čím pokryto je tělo jeho? Jmenujte zvířata, která mají také po čtyřech nohách, a jichž tělo také pokryto jest srstí. Mimo v 1. úk. §. 4. uvedená at jmenují se tu zajíc, kolčava, jezeček, myš, krysa, tchoř, kuna, jezvec, jelen, srnec a j.

Také at jmenují koně a krávy dle barvy, psy dle druhů.

Kde žijí tato zvířata? Jmenujte ta, která žijí u člověka? Která v lese a na polích? Která v děrách nebo brlozích?

Jak se jmenují mláďata těchto zvířat? Hříbě, tele, ssele, jehně, kůzle, králíče, zajiče, kolčavě, myše atd. Čím živí se tato zvířata za útlého mládí svého? Mlékem, které ssají; proto jmenují se ssavci. Povězte tedy, co jsou koně, krávy atd.

Kteří ssavci pomáhají lidem při práci jejich? Kteří užiteční jsou lidem masem, koží, kožešinou, srstí, rohy, sádlem, lojem, mlékem?

§. 2. Jména ptáků.

Kolik noh má slepice? Čím pokryto jest tělo její? Měly jste kohouta na střeše? Jak se tam dostal? Co má, aby mohl létati? Křídla.

Jmenujte živočichy o dvou nohou, jejichž tělo pokryto jest peřím!

Krocán, páv, husa, kohout, slepice, holub, kachna, vrabec, vlaštovka, strnad, pěnkava, sýkora, střízlík, skřivan, chocholouš, stehlík, čížek, jíkavec, vrána, straka, krahujec.

Kteří z těchto ptáků zpívají? To jsou zpěvaví ptáci. Jmenujte zpěvavé ptáky. Maso kterých ptáků jídá se? Peří kterých ptáků dává se do peřin? Kteří z těchto ptáků jsou domácí? Kteří rádi na vodách se zdržují? To jsou vodní ptáci.

Kterého času ročního bývá málo ptákův u nás? Kam se podějí? Kdy vracejí se zase k nám? Ptáci, kteří na podzim od nás stěhují se a na jaře k nám opět se vracejí, jmenují se stěhovaví ptáci. Jmenujte stěhovavé ptáky! K otázce, co znáte, odpovídejte: Známe krocany, pávy, kohouty atd.

K otázce, kterých ptáků není u nás v zimě, odpovídejte: V zimě není u nás vlaštovek atd. Mají-li ptáci také svá obydlí? Jak se jmenují? Hnízda. Holubi mají kotce. Kde si mnozí ptáci staví hnízda? Kde vlaštovka? Kde vrabec? Kde skřivan? Ptáci líhnou se z vajec. Hodné dítky neplaší, nechytají ptákův a vajíček ani mláďat nevybírají.

Potom vypravuj učitel povídku přiměřenou.

§. 3. Ryby.

Ryby nemají ani nohou ani křídel; mají ploutve, šupiny a žijí pouze ve vodě a na suchu lekají. Mají červenou studenou

krev, proto jsou studené. Mají po obou stranách hlavy skřele a a pod nima žábry, kterými dýchají, obratle, osti nebo chruplavky.

Kapr, štika, úhoř, mlk, candát, karas, okoun, bělice, mřeň, okatice, losos, pstruh, sled, trezka, sardel, sardinka.

Čím jsou ryby člověku užitečné? Které ryby chovají se v rybnících? Které živý jsou v potocích a řekách? Které v moři? Které se nakládají č. nasolují? Které suší se?

§. 4. Hmyz.

Známe živočichy, kteří mají více noh než čtyři, létají, ale peří nemají; znáte vy také některého takového? Moucha. Dobrá. Kolik noh má moucha? Tuto je babka; spočtete nohy její. Babka také létá. Takovíto živočichové, kteří mají po šesti nohách a létávají, jmenují se hmyz.

Roháč, bedruška, sluněčko, kapucínek, masařka, včela, vosá, čmel, sršeň, škvor, šídlo, motýl, kobylka, hedvábník, mravenec, cvrček, majka atd.

Co že jsou cvrčkové? Co mravenci? atd.

K otázce, co znáte, odpověďte: Známe roháče, kapucínky, cvrčky.

Kterého hmyzu nevidáte v zimě, odpověďte:

V zimě nevidáme roháčů, bedruněk atd.

Kam se podějí v zimě? Zalezou do děr nebo do země aneb zahynou.

Který z nich jsou lidem užitečné? Kterí škodu dělávají? Který hmyz obtěžuje člověka?

§ 5. Obojživelníci a červi č. měkkýši.

Žába, rosnička, ropucha, želva, čolek, mlouk, ještěrka, had, slepýš; dešťovka, plž, slímák, hlemýžď, pijavice. Kde zdržují se tyto živočichové?

Kde jste kterého viděli? Kterí mají nohy a kteří jich nemají? Studí nebo hřejí, když na ně sáhnete? Čím liší se od ryb? Jak se pohybují s místa na místo?

Úkol šestý.

Jména rostlin a nerostů.

§. 1. Stromy a kře.

Jabloň, hruška, švestka, ořech, třešně, višně, lípa, dub, javor, bříza, osyka, topol, jedle, modřín, smrk, borovice jsou stromy; proč? Které z nich mívají lupeny a které jehličí! Lupeny i jehličí jest listí. Jabloň atd. jsou lupenaté; jedle atd. jsou jehličnaté stromy. S kterých stromů opadáva na podzim listí a z kterých nic? Které nesou jedlé ovoce? Jak jim proto říkáme?

Lesní stromy poskytují dříví k stavení a pálení.

Angrešt, rybíz, malina, borůvka, šípek, trnka, hloh, jalovec vyhánějí z kořene několik dřevnatých pníků; jsou to kře. Čím podobá se keř stromu a čím se od něho liší?

§. 2. Jména bylin.

Hrách, bob mají štavnatý pník; štavnatému pníku říkáme lodyha. Jmenujte rostliny, které mají lodyhy!

Hrách, bob, čočka, okurka, zelí, mrkev, řepa, cibule, česnek, tulipán, hyacinta, pampeliška, řericha, řetkev, mák, kmín, blín, durmam, bolehlav.

Rostliny, které mají lodyhu, jsou byliny. Co jest hrách? atd.

Které z těchto bylin jedí se? Co jí se z hrachu, bobu a čočky? Co z okurky? Co ze zelí? Co z mrkve, řepy, cibule, česneku, řetkve?

Které z nich jsou jedovaté?

§. 3. Jména travin.

Tuto máme stébla s klasy. Toto jest pšenice, to žito, toto ječmen.

Podívejte se na stébla jejich! Každé jest oblé a kloubovité. Tuto přeřízl jsem jedno napříč; jaké jest uvnitř? — Duté.

Všecky rostliny, které mají duté, kloubovité stéblo, jmenují se traviny. Tuto jest rákos, tuto karafiát; povězte, co jsou!

Které traviny mají klasy s moučnatými zrny? — Pšenice atd. To jest obilí.

Některými travinami krmí se dobytek.

§. 4. Jména kamenů a kovů.

Vápenec, pískovec, křídlice, křemen, opuka, žula, mramor, křída, živec, topas, granát, rubín, diamant, křišťál.

Kde nalézají se kameny? K čemu užívá se jich? Jaké barvy jsou? Který křesá? Které jsou tvrdé a které měkké?

Vzácné, krásné kameny jmenují se drahé kameny (drahokamy). Jaké kameny jsou diamant, granát atd.?

Zlato, stříbro, měď, cín, olovo, železo když se rozpálí, roz-taví se aneb se dají kouti. Proto jim říkáme kovy.

Kde jsou kovy? — V zemi. Místa, kde se jich dobývá, slují doly č. báně, a ti kdo jich dobývají, havíří č. horníci jmenují se.

Povězte, co dělá se ze zlata, stříbra atd. Kdo dělají věci z kovů?

Úkol sedmý.

Jména věcí, které jsou na nebi a ve vzduchu.

§. 1.

Slunce, měsíc, hvězdy, mléčná dráha.

Které z nich svítí ve dne, které v noci?

Mračna, mlha, ranní zář, červánky, déšť, sníh, kroupy, blesk, hrom, duha, vítr, vichr. To jsou úkazy.

§. 2. Roztřídování věcí.

Roztřídte následující věci, písíce, která jsou

a) živočichové, b) rostliny, c) nerosty.

Pes, lípa, chroust, síra, kobylka, cín, roháč, zlato, lilie, vrabec, mrkev, rtuť, had, proso, kolčava, křišťál, ještěrka, granát, bedruška, bříza, křídlice, rákos, rak, růže.

a) Živočichové jsou: pes atd.

b) Rostliny jsou: lípa atd.

c) Nerosty jsou: síra atd.

Úkol osmý.

Jména částek jednotlivých věcí.

§. 1. Tělo lidské sestává z hlavy, trupu a údů.

Částky hlavy: obličej, šíje, temeno, vlasy, čelo, skráně, oči, uši, obočí, víčka, řasy, koutky, zenice, zřítelnice, duhovka, nos, chřípě, špička nosu, hřbet nosu, líce, tváře, ústa, rty (svrchní a spodní ret), koutky, zuby, zuby řezací, kly, špičáky, třenovní zuby čili stoličky, patro, čípek, chrťán, jazyk, brada, hrdlo, vaz.

Částky ruky: paže, loket, pěst, dlaň, prsty.

Prsty: palec, ukazováček, prostřední, prstenní, malík, nehet, bříško, kloub (dlaň, hrst, přehýšel, píd).

Částky nohy: stehno, koleno, lýtko, holeň, kotník, rnat, chodidlo, pata, prsty.

Části trupu: hrud, hřbet, lopatky, obratle, prsa, břicho.

§. 2. Částky kabátu.

Límeč, šosy, kapsy, život, dírky, knoflíky, podšívka, švy.

§. 3. Části nože a vidličky.

Střenka, želízko, nýtky, špička, hřbet, ostří, zuby.

§. 4. Části psa.

Hlava, trup, údy. Čelo, uši, oči, nos, tlama, vousy, zuby (řezací, kly, třenovní), oči, obočí, řasa, krk, hrud, hřbet, boky, přední nohy, zadní nohy, břicho, ocas, srst, prstce, drápy.

§. 5. Části vepře.

Hlava, čelo, oči, uši, rypák, chřípě, zuby řezací, kly, třenovní, krk, hrud, hřbet, boky, nohy, břicho, ocas, čtyři kopyta (spáry), štětiny.

Vnitřnosti: mozek, srdce, plíce, žaludek, střeva, játra, ledviny, žluč, měchýř, tuk (sádlo).

Kdo zabíjí vepřový dobytek? Proč? Jak jmenuje se srst vepřů? Jak jmenuje se srst ovčí? Jak slove srst ježka? Přirovnejte

vepře ke psu co postavy, způsobu živobytí a užitku se týká. Odpovídejte k otázkám: Čí srst slove štetiny? Čí vlna? Čí bodliny? Které zvíře má tlapu? Které čtyři paznehty? Čí kabát je modrý? Čí zelený? Čí hnědý. (Při tom hled učitel, aby žáci správně odpovídali přídavným jménem přisvojovacím.)

§. 6. Části vrabce.

Co jest vrabec? Živočich, pták. Proč? Povězte, co vidíte na vrabci?

Hlavu, oči, zobák. Povězte, kteří domácí živočichové mají také zobák? Kteří mají tlamu? Kteří mají rypák?

Vrabec má uši, ale nemá boltců. Kteří domácí živočichové mají uši, boltců však nemají? Vrabec má krk, hrdlo, vole, kobytku, břicho, ocas, křídla, nohy, čtyři prstce, drápy.

K čemu má vrabec vole? Aby v něm tvrdé zrní změklo, než vejde do žaludku. Kteří domácí živočichové mají vole? Kteří mají po čtyřech prstcích? Kteří mají křídla? Kteří mají drápy? Kteří mají ostré a kteří tupé drápy? Přirovnávání vrabce k huse, slepici.

§. 7. Jména částí stromu.

Hlavní znak: kořen, peň, větve, ratolesti, poupata.

Na pni: dřevo, kůra, lýko, dřeň.

Dřevo: lípové, dubové atd.

Kůra: lípová, dubová atd.

Kořen: vláseníčka.

Koruna: větve, ratolesti, poupata, listí, květ, plod (ovoce).

Listí: lupeny, jehličí, stopka, líc, rub listu.

Plod: stopka, slupka, šťáva, jádra, jaderník.

Jak jmenuje se plod lípy, dubu, buku, jeřábu atd.?

Strom má kůru. Povězte, co má také kůru nebo kůrku. —

Chléb, buchta atd.

Odpovídejte, čeho část jest kořen atd.?

§. 8. Části ječmene.

Kořen, vláseníčka, stéblo, kolénka (list, pochva) č. kloubky, klas, zrno, mošnička, osina.

Které rostliny mají klasy? Které obilí má osiny? Kdy jmenují se stébła sláma? Čemu říkají plévy? K čemu slouží zrní obilné? Jak jmenuje se zrna pšenice, žito, ječmene, ovsa? Jak sláma? Jak mouka? Jak chléb z mouky pšeničné, žitné, ječné, ovesné? Jak slove pole, na kterém roste žito, pšenice, ječmen, oves nebo hrách? Jak pole, na které sází se zelí, seje se len?

§. 9. Jména částí domu.

Základ, zdi, vrata, střecha, sklep, půda, patro, stěny, okna, dvéře, žlab, patník.

Uvnitř domu jsou: sklep (dřevný, pivný, vinný), světnice (hovorna, studovna, ložnice, jídelna, sál), komora, spižárna, sňh, kuchyně, schody, půda. Kdo bydlí v domě?

Jak jmenují se, kdo přichází do domu, ale nezůstávají tam? — Hosté.

Kteří řemeslníci pracovali o zbudování domu?

Jmenujte nástroje, kterých k tomu užívají?

Přirovnejme kostel k příbytku lidskému.

Čeho nemá kostel? — Komínu, sklepa atd.

Kostel, škola, radnice atd. jsou budovy.

Stodola, ovčín, kravín atd. jsou hospodářské budovy čili hospodářská stavení.

§. 10. Jména dílů knihy.

Zevní: desky, hřbet, rohy, název, pořiz, vazba.

Vnitřní: Písmena, slabiky, slova, řádky, stránky, listy, čísla stránek, název.

Kdo pracovali o knize? Spisovatel, sazeč, tiskař, papírník, knihař.

Sbírka knih slove knihovna a kdo ji spravuje knihovník; kdo je prodává, knihkupec.

§. 11. Jména dílů chrousta.

Hlava, hruď, břicho; oči, tykadla, kusadla, křídla, krovky, nohy, pásky.

Jmenujte hmyz, který má krovky! Jmenujte hmyz, který nemá krovek? Který nemá kusadel? Který nemá křidel?

§. 12. Čas a rozdělení jeho.

Sekunda, minuta, čtvrt hodiny, hodina, den, noc, ráno, poledne, dopoledne, odpoledne, soumrak, večer, noc, půlnoc, týden (neděle, pondělí atd.), měsíc (leden, únor atd.), čtvrtletí, polouletí, jaro, léto, podzim, zima (roční počasí), svátky (vánoce, velkonoce, svatodušní svátky, posvěcení chrámu). Který stroj rozměřuje čas? Hodiny (kapesní, visací, stojací, věžní, slunečné).

§. 13. Peníze, míry a váhy.

Krejcar, půlkrejcar, čtyřkrejcar, desetník, dvacetník, zlatník (zlatka, pětka, desítka), dukát. Které peníze jsou měděné? které stříbrné? které zlaté?

Litr, decilitr, centilitr, hektolitr.

Metr, decimetr, centimetr, millimetr.

Kilogram, dekagram, gram.

Kolik krejcarů činí desetník? Kolik desetníků činí zlatý? Kolik centimetrů činí decimetr? Kolik decimetrů činí metr?

Kolik gramů činí dekagram? Kolik dekagramů činí kilogram?

§. 14. Synthetická cvičení.

List. — Jmenujte věci, které mají listy? Strom, květina, kniha.

Noha. — Jmenujte věci, které mají nohy! Člověk, kůň, moucha, stůl, židlice, sesle, kozlík atd.

Pata. — Které věci mají paty? — Člověk, hora. Čemu říkáme patník?

Které rostliny mají peň, které lodyhu? které stvol, které stéblo?

Podobně at jmenují věci, které mají srst, vlnu, štětiny, bodliny, šupiny, péří?

Které ovoce má pecku? Které jádro?

Na to následuj cvičení analytické, any dítky jmenují částky věcí.

II. oddíl.

Vlastnosti věcí.

Úkol první.

§. 1. Vlastnosti domu.

Jak vypadá dům? Jaký bývá, když už dlouho stojí? Když jej nedávno vystavěli?

Dům bývá vysoký nebo nízký, nový nebo starý, pevný nebo chatrný, krásný, úhledný, neúhledný, kamenný, dřevěný, veliký, malý, prostorný, těsný.

Dle barvy bývá: bílý, žlutý, hnědý, zelený, šedý atd.

Povídáme-li o věcech, jaké jsou, jmenujeme znaky č. známky jejich.

Jmenujte věci, jež jsou vysoké, nízké, staré, krásné, velké atd.

Věž jest vysoká, strom jest vysoký, keř jest nízký, podnožka jest nízká, růže jest krásná, kostel veliký.

§. 2. a) Vlastnosti domácího nábytku a kuchyňského náčiní.

Talíř bývá okrouhlý, hluboký, mělký č. plitký, hladký, malovaný, hliněný, dřevěný, cínový, lesklý, drahý, laciný, plný, prázdný, nový, starý.

Jmenujte věci kulaté, okrouhlé, hranaté, obdélné, hladké, drsné, lesklé, hluboké, mělké atd.

Jaké podoby jest talíř? Z které látky bývá? Jaké barvy bývají talíře?

Věci poznáváme po podobě a tvaru, po barvě a po látce jejich.

Kamna bývají železná neb hliněná, černá, šedá neb bílá, vysoká, nízká, hranatá neb oblá, veliká neb malá, studená, teplá nebo horká.

Jmenujte věci, jež jsou oblé, válcovité, kuželovité!

Stůl bývá dřevěný nebo kamenný, hranatý neb okrouhlý, hladký, rovný, natřený, vysoký neb nízký, čtyrnohý, pokrytý, postřený atd.

§. 2. b) Vlastnosti zahrady.

Zahrada bývá rozsáhlá č. veliká, malá, úrodná, nebo neúrodná, čtyřhraná neb trojhraná, ohražená neb neohražená, úzká, široká, dlouhá, výslunná, stinná, hrbolitá.

Jmenujte věci výslunné, stinné, úrodné, rovné, hrbolité.
 Pole bývají výslunná, rovná, úrodná.
 Cesta bývá hrbolitá. Les jest stinný.

§. 3. Vlastnosti vody.

Voda jest těžká, tekutá, kapalná, průzračná. Voda bývá čistá neb kalná, studená, vlažná, teplá, horká, vřelá.

Voda z pramene jest pramenitá, ze studně studničná, z řeky říčná, z deště dešťová, ze sněhu sněhová, z ledu ledová.

Pramenitá a studničná voda jest tvrdá; říčná, dešťová a sněhová jest měkká.

Všecka tato voda slove sladká voda.

Jmenujte věci těžké, lehké, tekuté, kapalné, průzračné.

Úkol druhý.

§. 1. Vlastnosti dřeva.

Dřevo bývá tvrdé neb měkké, houževnaté, křehké, ohebné, pružné, hladké, drsné, lesklé, porovité, lehké neb těžké, syrové neb suché, zdravé neb zpukřelé, shnilé, ztrouchnivělé, staré neb mladé, bílé, hnědé, rudé, smolné.

Které stromy mají tvrdé, které měkké, které rudé, které bílé dřevo, které smolné?

Jak jmenuje se dříví z dubu, buku, lípy, břízy atd.?

§. 2. Vlastnosti kůže.

Kůže bývá ohebná, vláčná, tlustá nebo tenká, hrubá neb jemná, drsná nebo hladká, lesklá, černá, červená nebo hnědá.

Kdo vydělává kůže zvířecí?

Kůže kterých zvířat vydělávají koželuzi, které jirchář? které kožešník?

Kůže, jež vydělal koželuh, slovou usně, které jirchář, jircha, zámiš, které kožešník, kožešiny.

Kteří řemeslníci vyrábějí zboží z usně, kteří z jirchy?

§. 3. Vlastnosti země.

Země bývá suchá, mokrá, vlhká, tvrdá, měkká, rozpukaná, úrodná nebo neúrodná, osetá nebo neosázená, holá nebo porostlá, zoraná, kamenitá, písčitá nebo hlinitá, vápnitá, pohnojená, pustá neb obydlená, lesnatá, hornatá.

Kde v našem okolí jest půda (země) úrodná, kde neúrodná, kde písčitá a kde kamenitá atd.?

§. 4. Vlastnosti jednotlivých kovů.

Ruda. Kovy bývají ryzí neb s jinými zeminami smíšeny a tehdy rudy slují.

Kovy jsou těžké, tavitelné, kujné, lesklé, husté, tažné, tvrdé, surové neb zpracované.

Železo jest těžké, tvrdé, kujné, bývá žhavé, studené, šedé, lesklé neb rezavé atd.

Zlato jest žluté, lesklé, velmi těžké, velmi roztažitelné, velmi drahé, vzácné atd.

Měď jest rudá, těžká atd.

Cín jest bílý atd.

Úkol třetí.

Tvary některých nápadných věcí.

1) Koule, kulaté či kulovité. 2) Vejce, vejčité. 3) Čočka, čočkovité. 4) Kužel, kuželovité. 5) Válec, válcovité. 6) Jehlanec, jehlancovité. 7) Srdce, srdčité. 8) Jehlice, jehličnaté. 9) Vřetenó, vřetenovité. 10) Srp, srpovité. 11) Kosa, kosovité.

1) Kulaté jsou: mák, hrách, jablko.

2) Čočkovité: skla v drobnohledě.

3) Vejčité: švestka, listí.

4) Kuželovité: homole cukru, peň topolu, zobák vrabčí, mnohá hora.

5) Válcovité: hřidel, váleček na nudle, mnohá tužka.

6) Jehlancovité: bukvice, semeno, pohanky a rdesenu.

7) Srdčité: listí mnohých stromů.

8) Jehličnaté: listí borovice, jedle, smrku, jalovce a t. d.,

- 9) Vřetenovitě: mrkev.
 10) Srpovitě: kohoutí peří z ocasu.
 11) Košovitě: kosatec.

Úkol čtvrtý.

§. 1. Vlastnosti žákovy.

Žák bývá:

a) Ve škole: pilen, pozoren, tich, poslušen, skromný, přívětiv, ochoten, nápomocen, pokojný a nebývá líný, nepozoren, neposlušen atd.

b) Mimo školu: zdvořilý, pokojný, poslušen, čistotný, pravdomluvný, povolný, ústupný, smířlivý, vděčný.

§. 2. Vlastnosti řemeslníkovy.

Jmenujte řemeslníky! Jací bývají řemeslníci? Bývají bohatí nebo chudí, zámožní, uněli nebo neuměli, obratní nebo nemotorní, vzdělaní nebo nevzdělaní, pilní nebo líní, spořiví nebo marnotratní, pravdomluvní nebo lhaví, zdvořilí nebo nezdořilí, přívětiví nebo hrubí, opatrní nebo neopatrní, prozřetelní nebo neprozřetelní, veselí nebo smutní, zdraví nebo churaví, silní nebo slabí atd.

Náš souseď krejčí jest pilen. Váš souseď kovář jest silen. Kdo že jest pilen? Kdo jest silen? O kom jste tu co říkali? O krejčím a o kováři? Co jste vyřekli o krejčím a co o kováři? Vyřknu-li o někom něco, o něčem něco, pronáším větu. Osoba neb věc, o které mluvím, jest *podmětem*, a to, co o ní pravím, jest *přísudkem*.

Spojujte podměty a přísudky tvoříce věty.

Chválí-liž lidé krejčího za to, že jest pilen? Pilným býti jest tudíž vlastnost chvalná, dobrá. Zdaž by lidé chválili krejčího, kdyby byl líný? Líným býti jest tudíž vlastnost nechvalná, zlá. Roztřídte vlastnosti řemeslníků ve chvalné a nechvalné!

Chvalné vlastnosti jsou: pravdomluvný atd. Nechvalné jsou: lhavý atd.

Úkol pátý.

§. 1. Vlastnosti psů.

Psi bývají velcí nebo malí, pěkní nebo oškliví, mírní nebo kousaví, věrní, poslušní, bedliví, učeliví, huňatí nebo hladkosrstí, staří nebo mladí, tuční nebo hubení atd.

Podle toho, kdo je chová pro dobré vlastnosti jejich, jsou psi myslivečtí, ovčáčtí, řezničtí. Roztřídte vlastnosti psů dle těla a povahy jejich.

Dle těla jsou psi malí neb velcí atd.

Dle povahy jsou psi učeliví nebo neučeliví atd.

§. 2. Vlastnosti či znaky husy.

Husa jest opeřená, dvounohá, dlouhokrká, dvoukřídlá, má plovací blánky, jest jedlá, tučná nebo hubená, domácí nebo divoká.

Přirovnejte husu ku kachně, co mají společného? Jsou-liž k sobě podobny? Čím jsou k sobě podobny?

Přirovnejte husu ku slepicí. Čím liší se husa od slepice?

Vlastnosti č. znaky, které věc míti musí, bez kterých by nebyla tím, čím jest, slovou *podstatné* znaky čili vlastnosti.

Vlastnosti, kteréž věc míti může, ale nemusí, slují *náhodné* vlastnosti č. znaky.

Jmenujte a) *podstatné* a b) *náhodné* vlastnosti vody!

Voda jest těžká, tekutá atd.

Voda bývá kalná, vlažná atd.

§. 3. Vlastnosti kapra.

Co jest kapr? Proč pravíte, že je kapr ryba? Jmenujte vlastnosti jeho!

Kapr jest šupinatý, kluzký, hladký, studený, mokrý, jedlý, chutný, má ploutve, žábry, skřele, ocas, bývá veliký nebo malý, těžký nebo lehký, jikrnatý nebo mléčný.

Které z těchto vlastností jsou podstatné, které náhodné?

Čím podobá se kapr huse a čím se liší?

§. 4. Vlastnosti a znaky chrousta.

Chroust má tvrdé krovky, jest zlomenokřídlý, z části chlupatý, vespod černý, na hřbetě rudohnědý, na bocích má bílé tříhrané

skvrny, jest šestinohý, žravý, škodlivý. Které jsou hlavní části těla jeho? Hlava, hrud, břicho a nohy.

Co má na hlavě? Vějířovitá tykadla, kusadla, oči. Dýchá průdušnicemi a má krev bílou.

Úkol šestý.

§. 1. Znaky a vlastnosti stromu.

Jmenujte částky stromu :

1) Kmen a kůra, 2) kořen, 3) větve a ratolesti, 4) listí, 5) květ, 6) plod.

1) Peň a kůra. Dřevnatý, přímý, křivý, štíhlý, oblý, kuželovitý, válcovitý, dužný, větvenatý. Kůra bývá šedá, rudá, hnědá, hladká, drsná, brázditá.

2) Kořen: tlustý, tenký, rovný, plazivý, vlasečnatý, krátký, dlouhý.

3) Větve a ratolesti: tlusté, tenké, oblé, husté, křivé, vidlicovité, vzpřímené, svislé, porostlé, holé, zvadlé, suché.

4) Listí: zelené, žluté, červené, zvadlé, suché.

Okraj: nerozdělený, celý, zubatý, pilovaný, vroubovaný, vyhlodaný, ořezaný, sestříhaný, laločnatý, chobotnatý, dělený, kračovitý, lýrovitý, vykrajovaný atd.

5) Květ: bílý, růžový, žlutý, vonný, mnoholupený, prostolupený, motýlovitý, pyskatý, tlamatý, nálevkovitý, kruhovitý, jehněda, šišky, hrozen, okolík.

6) Plod: jedlý, nejedlý, dužný, šťávnatý, sladký, trpký, ná-kyslý, kyselý, peckovitý, jadernatý, skořepinatý, kulatý, vejčitý, podlouhlý, tříhraný.

§. 2. Znaky obilí.

Obilí jest:

vysoké, nízké, duté, kolénkovité, moučnaté, zelené, zralé, nezralé, suché, žluté, některé má klasy, jiné laty (oves). Osení, jař, ozim. Kdo seje obilí? Kdo je mele a kde? Kdo připravuje pokrmy z mouky?

§. 3. Znaky cesty.

Cesta bývá dlouhá nebo krátká, široká nebo úzká, přímá nebo křivá, rovná nebo hrbolitá, příkrá, stinná, dlážděná, schůdná nebo neschůdná, sjízdná nebo nesjízdná, kamenitá, písčitá, blátivá, pěšina, vozová cesta, silnice, dráha, úvoz.

Přirovnejte cestu k pentli, k vrchu!

Úkol sedmý.

Vlastnosti věci ve vzduchu a na nebi.

Děšl: mokrý, kapalný, studený, teplý, prudký, tichý, ob-
čerstvující.

Sněh: bílý, lesklý, oslepující, studený, vyhráněný, ochranný.

Mračna: kalná, bílá, šedá, vysoká, nízká, tmavá, modrá,
těkavá.

Hvězdy: lesklé, třpytící se, nesčíslné, svítící.

Slunce: kulaté, veliké, vycházející a zapadající, svítící,
zahřívající, oslepující.

Větr: prudký, jemný, studený, sychravý, teplý, východní
západní, jižní, severní.

Duha: obloukovitá, lesklá, sedmibarvá.

Blesk: ohnivý, lesklý, oslepující, křížující se, rychlý, smrtící.

Mlha: vlhká, vstupující a padající.

Úkol osmý.

§. 1. Vlastnosti č. znaky člověka.

Lidé bývají velicí, malí, staří, mladí, dospělí, nedospělí,
svalití, štíhlí, rovní, zakřivení, slepí, hluchí, němí, hluchoněmí,
zdraví, choří, nemocní. Nadobyčejnou měrou velicí lidé slovou
velikáni č. *obři*, malí *trpaslíci* jmenují se.

Staří lidé starci č. kmeti a stařeny; mladí děti, chlapci,
děvčata, jinoši, panny slují.

Lidé chromí, hrbatí, němí atd. mrzáci jsou. Jak se máte
chovati k starým lidem? Jak k mrzákům?

Lidé bývají obratní, umělí, pracovití, líní, dbalí, nedbalí, opatrní, moudří, zkušení, nezkušení, zdvořilí, milí, ctihodní, vážení, poctiví, bohatí, zámožní, potřební, chudí, ochotní, zdvořilí, učeliví, spořiví, pokojní, smířliví atd.

§. 2. Vlastností členů rodiny.

Kdo jsou členy rodiny a příbuzní.

Děd, babička, otec, matka, dívky (synové, dcery) jsou členy rodiny.

Strýc, ujec, teta, bratranec, sestřenice jsou příbuznými.

III. oddíl.

Č i n n o s t i v ě o í.

Úkol první.

Co dělávají řemeslníci?

Jmenujte řemeslníky, kteří sdělávají dříví.

Truhlář, tesař, soutružník, kolář.

Povězte, co dělávají?

Měří, řezí, hoblují, natírají, barví, klíží, upevňují, otesávají, zatloukají, spojují, vrtají, soustruhují.

Povězte, kdo sdělávají kovy!

Kovář, zámečnick, kotlář, zlatník, stříbrník.

Povězte, co dělávají!

Dmychají, buší, kují, taví, pilují, slévají, navařují, kalí, leští.

Jmenujte řemeslníky, kteří zhotovují oděv a obuv.

Krejčí, švec, kloboučnick, kožešník.

Povídejte, co činívají!

Kupují, smlouvají, prodávají, cení, slevují, berou míru, přistřihují, přikrojují, plstí, šijí, spravují, žehlí, vyklepávají, narážejí, perou, cídí, leští.

Kdo nezhálí, ale sil svých užívá, o tom díme, že jest činný. Řemeslníci musí býti činní.

Mluvili byste s kovářem a tázali byste se ho, co dnes dělá čili činí, co vám řekne? — Já pracuji!

Tažte se ho, co včera dělal a odpoví:

Pracoval jsem! Ptejte se ho, co bude zítra dělati a on řekne: Budu pracovati.

Co dělává pořádný žák ráno? — Probouzí se, vstává, myje se, česá se, obléká, ruce spíná, modlí se, pozdravuje, prosí za snídání, snídá, děkuje, chystá se do školy, poroučí se.

Ptejte se ho v poledne, co ráno dělal a on řekne: Probudil jsem se, vstal jsem, umyl jsem se atd. Ať vám poví, co bude zítra ráno dělati? I řekne vám: Probudím se, vstanu, umyji se atd.!

Můžeme tedy slovy, jež označují činnost, pověděti, děje-li co nyní, anebo-li už minulo aneb teprvé bude. Můžeme označiti trojí čas: přítomný, minulý a budoucí.

Úkol druhý.

Co dělává rolník?

Rolník pracuje, když krmí, zapřahá, oře, vláčí, seje, pleje, sází, okopává, oorává, žne, seče, váže, nakládá, vozí, metá, mlátí, věje, odnáší, seká, štípá atd.

Učitel tázaje se: jak? kdy? kde? čím? proč? se co děje, nutí žáky, aby odpovídali větami.

Úkol třetí.

Co dělává matka?

Kupuje, smlouvá, platí, přináší, rozdělává oheň, přistavuje, vaří, peče, dusí, smaží, topí, pere, opatruje, krmí, uspává, šije, plete, vyšívá, háčkuje, spravuje, napomíná, kárá, tresce, chválí, pobízí, varuje atd.

Úkol čtvrtý.

Co dělává učitel?

Učitel mluví, učí, zpívá, modlí se, ukazuje, píše, čte, počítá, opravuje, vykládá, zkouší, ukládá, hrozí, napomíná, varuje, trestá, předřikává, předčítává atd.

Úkol pátý.

Co dělává kůň?

Kůň tahá, nosí, řehce, jde, běží, klusá, klopýtá, padá, lehá, vstává, kopá, vzpíná se, hrabe, žere, pije, kousá, frká, potí se a t. d.

Jak byste pobízeli koně, aby tahal, šel, běžel, klusal? — Tahej! Jdi! Běž! Klusej! Jak byste ho chlácholili, aby nekopal, nevzpínal se, nehrabal, nekousal? — Nekopecj, nevzpínej se, nehrabej, nekousej!

Úkol šestý.

Co dělává pes?

Pes vrčí, skučí, štěká, vyje, plíží se, leží, běží, čenichá, slídí, staví se, léhá, vstává, spí, bdí, opatruje, chytá, trhá, kousá, honí, přináší.

Povězte, kdy by pes vrčel? Kdy by štěkal? Kdy by se plížil atd.?

Pobízejte psa, aby slídil, štěkal, čenichal atd.

Úkol sedmý.

Co můžete říci o stromě?

Strom roste, kvete, pučí, vadne, schne, tlí; stíní, klátí se, kloní se, ujímá se atd.

Povězte, jak strom růstává?

Rychle, zvolna, rovně, na křivo, šťihle, košatě.

Kdy kvetává?

Ranně č. časně, záhy, pozdě, hojně, bíle, růžově,

Kdy uzrává ovoce?

V létě, na podzim.

Úkol osmý.

Co se dá o vodě povědět?

Voda teče, proudí, řine, prýští se, zavlažuje, podrývá, zaplavuje, občerstvuje, hasí, mění se v páry, vysychá, hnije, mrzne, kalí se, stydne, nosí, žene atd.

Jak tekává voda?

Rychle, zvolna, prudce, tiše atd. Kdy vře, mrzne, vysychá, hnije?

Co podrývá voda? Co zaplavuje? Co žene? Kdy mění se v páry? Co kalí vodu?

Úkol devátý.

Co řeknete o věcech, jež jsou ve vzduchu a na nebi?

1. Slunce vychází, svítí, leskne se, oslepuje, osvětluje, zahřívá, potěšuje, zachází.

Jaké jest slunce, ježto vychází, svítí atd.

Jest vycházející, svítící atd.

2. Déšť padá, šustí, pleská, zavlažuje, zúrodňuje, rozpouští a rozmáčí, občerstvuje atd.

Jaký jest déšť, ježto padá, šustí atd.

3. Vítr věje, hučí, fičí, burácí, hvízdá atd.

4. Mlha padá, zvedá se, houstne, řidně, studí, zatemňuje, rozplývá se atd.

IV. Oddíl.

Podstata věcí a jejich poměr k sobě a člověku.

a) Jednotlivé úsudky o rozličných předmětech (krátká vypořádání).

Úkol první.

O věcech, jež jsou ve škole.

Učitel uvaž, že mládež nyní souvisle mluví má o tom, o čem dříve toliko porůznu mluvila. Nemáť už hleděti k jednotlivé toliko stránce věci, nýbrž spojovati má jednotlivé s jednotlivým, částky s celkem a tak srovnávati je v ladný poměr. Ale neběží tu nijak o úplnost zobrazení, aniž o vyčerpání předmětu. Mládež ať poví, co ví, a učitel toliko se taž jiných, zda ještě čeho k tomu přidati umějí, což stalo-li se, pomíň předmět ten a jiným podobným způsobem se obírej. Při tom po-

vzbuzuj k mluvení otázkami. Co jest to? Jmenujte částky té věci! Z čeho jest učiněna? Kdo ji udělal? Čím prospívá nebo škodí?

1. *Stůl* jest potřebný nábytek domácí. Skládá se z tabule, postranic, šuplete, truhlíku a noh. Stůl bývá obyčejně dřevěný. Jsou také kamenné stoly. Dřevěné stoly dělá truhlář, kamenné dělají kameník s truhlářem.

2. *Okno*. Okno jest ve zdi. Naše okno má deset skelných tabul. Tabule jsou čtyřhrané a obdélné. Rámec jest ze dřeva, spony a stěžeje jsou ze železa a obrtlík z mosaze. Okny vcházejí světlo a vzduch do světnice.

3. *Stěny*. V naší světnici jsou čtyři stěny. Stojí kolmo a jsou obíleny (malovány). Tvoří čtyři úhly. Ve východní stěně jsou čtyři okna, v západní jsou dvěře, u severní stojí kamna u jižní stojí stůl a tabule.

4. *Kamna*. V zimě topí se v kamnech, aby bylo teplo ve světnici. Naše kamna jsou hlíněná. Zpředu mají ústí č. nistěj se železnými dvířkami. Kamnář dělá kamna z hlíny. Jsou také kamna železná. V létě se v kamnech netopí.

5. *Knihka*. Kniha má desky, hřbet, rohy. Hřbet mé knihy jest plátěný, desky jsou z lepenky. Moje kniha má — listů, — stran na nichž jest mnoho vět, slov, písmen. Knihtiskař ji vytiskl a knihař svázal. Z knihy učím se čísti a psáti.

6. *Tabulka*. Tabulka je školní věc, která má křidlicovou tabulku v dřevěném rámcí. Křidlice láme se ze skály křidlicové, štípá a řeže se v čtyřhrané tabulky. Rámce dělá truhlář. Na tabulce píše, kreslí a počítá se pisátkem křidlicovým. Naše tabulky jsou linkovány.

Úkol druhý.

O věcech v domě.

Jmenujte věci, které jsou v domě!

Dvěře, střecha, komín, krám, skladiště, štít, vrata atd.

1. *Dvěře* bývají obyčejně ze dřeva. Mají dvě poloviny, prah, stěžeje, spony a zámek. Stěžeje, spony a zámek jsou ze železa. Truhlář a zámečník dělají dvěře. Dveřmi vchází se do vnitř. Dvěře zamykají se, nebo zastrkují se na závorku.

2. *Střecha* jest na domě. Sestává z trámů, krokví a latí. Na latích upevněny jsou tašky. Krov dělá tesař a pokrývač jej

pokrývá. Tašky dělá cihlář z hlíny a v peci je vypaluje. Střecha jest šikmá, aby déšť rychle z ní stékal.

3. *Komín*. Komín strmí nad střechu. Staví se z kamene a jest buď oblý, buď čtyřhraný. Komín jest dutý. Komínem vychází kouř z ohnišť. V komíně usazují se saze. Kominík smýččí komíny.

Úkol třetí.

O rozličných budovách.

1. *Kostel* jest budova. Má loď, kruchtu a věž. Kostely staví se dílem ze dřeva, dílem z kamene a z cihel. Kostely staví rozliční řemeslníci. V kostele scházejí se věřící na mši svatou a na kázání.

2. *Příbytek* jest také budova a záleží ze základu, zdí, sklepa, poschodí a střechy. Přední strana slove průčelí. Příbytky staví zedníci, tesaři, pokryvači, truhláři, zámečníci sklenáři, kamnáři.

Příbytek sestává ze světnic, kuchyně, komory atd. Lidé zůstávají v příbytcích.

3. *Stodola* jest také budova. V stodole jsou perny, mlat, č. humno a patro. V stodolu sváží se obilí, mlátí a čistí se. Stodola má dvojí vrata; jedněmi vjíždí se do stodoly, druhými z ní se vyjíždí.

4. *Chlív* jest nízká budova, v které se chovají koně, krávy, ovce, vepřový dobytek. Chlív pro koně slove konírna, pro krávy kravín, pro vepřový dobytek sviňský chlív, pro ovce ovčín. Holubi hnízdí se v holubníku nebo v kotcích, alepice v kurníku se zavírají.

5. *Kolna* jest také budova. Pod kolnu dávají se: dříví, vozy, pluhy, brány a p., aby nezmokly. Stodola, chlěvy a kolna jsou hospodářská stavení.

6. *Připodobňování věcí*. Chlív jest nízký, stodola jest vysoká; kostel i stodola jsou z kamene. V příbytku bydlí lidé, v chlěvě chová se dobytek. V příbytku jest několik místností, v stodole jsou dvě perny a mlat. V kostele jsou: oltář, kazatelna, varhany, v příbytku toho není. V příbytku jsou: komora, kuchyně i sklep, v kostele těch místností není. V příbytku zůstávají lidé, v kostele scházejí se lidé jenom v jistý čas.

Úkol čtvrtý.

O věcech zahradních.

1. *Záhon* jest část zahrady. Jest obdélný. Na záhoně rostou buď květiny, buď zelenina. Zahradník pleje záhon a zalévá. Záhon bývá obrouben buď travou, buď sedmikrásou. Kolem záhonu jsou cestičky pískem posypané.

2. *Jabloň* jest ovocný strom. Jabloň jest také rostlina, protože ze země vyrůstá. Jabloň má květ růžový, kvete na jaře a na podzim uzrávají na něm jablka. Dřevo jabloňové hodí se truhlářům také.

3. *Plot* objímá zahradu. Plot brání škůdcům vchod do zahrady. Živý plod jsou kře, rostoucí kolem zahrady. Některé ty kře jsou trnité. Živý plot často se přistřihává. V plotu jsou dvířka do zahrady. Podobně ať mluví a píší žáci o besídce, cestě, některé květině a p.

Úkol pátý.

O nástrojích.

1. *Jehla* jest nástroj. Krejčí a švadleny šijí jehlami. Jehly dělá špendlíkář z ocele. Jehla má špičku a ouško. Do ouška navléká se nit. Rezavou jehlou nemůže se šít.

2. *Hoblík* jest nástroj, jímž truhlář dřevo uhlazuje. Hoblík skládá se ze dřeva a želízka. Želízko jest široké a ostré a věží šikmo ve dřevě.

3. *Kladivo* jest nástroj kovářův, zámečnickův a j. Kladivo má topůrko dřevěné a železnou hlaveň. Kladivem buší se na horké železo, zatloukají a vytloukají se jím hřeby a klíny. Jsou těžká i lehká kladiva. Jedno kladivo jmenuje se perlík č. perlice.

Připodobňování. Všecky tyto nástroje dělají se ze železa. Jehla jest celá železná. Jehla jest tenká a špičatá. Hoblík jest široký a ostrý. Kladivo jest tupé a těžké.

Úkol šestý.

O ptácích.

1. *Vrabec* jest šedý pták. Má zobák kuželovitý. Vrabec nezpívá, cvrliká pouze. Hnízdo své staví v děrách, na stromích.

a věžích. Žere hmyz, zrní i ovoce. Vrabec jest malý, ale listivý i dotěravý. Drží se příbytků lidských a nestěhuje se.

2. *Slepice* jest domácí pták. Má klenutý zobák, krátká křídla a u nohou čtyři prstce s tupými drápy. Slepice těžko létá, ale rychle běhá. Slepice nese vejce a za 22 dní vysedává kuřátka.

3. *Husa* jest také domácí pták. Má dlouhý krk a na nohou blanku. Husa plave, jest vodní pták. Husa se podškubává. Husí peří jest pružné a užívá se ho k vycpávání peřin. Husa krmí se na sádlo. Husa hejhá a štěbetá.

Připodobněte husu k vrabci! Husa má hladký žlutý zobák, vrabec má zobák kuželovitý. Husa plove, vrabec by se ve vodě utopil. Husa hejhá a štěbetá, vrabec cvrliká.

Úkol sedmý.

O stromech.

1. *Třešně* květe bíle. Ovoce má kulaté, červené neb žluté. Třešně zrají časně v letě. Třešně jsou dužné a šťavnaté. Třešně jest ovoce peckovité.

2. *Jedle* jest vysoký, krásný strom. Má úzké, špičaté listí, kterému jehličí říkají. Listí jedlové neopadá a zelená se v zimě v letě. Šupinatá kůra jedlová je lepkavá, protože vypouští pryskyřici. Křídlaté semeno jedlové zraje v šišce.

3. *Lípa* jest krásný košatý strom. Květe v letě. Květ má žlutý a plod jsou drobné oříšky. Když lípa květe, ssají včely med z květu jejího. Dříví lípové jest bílé a hodí se mnohým řemeslníkům.

Připodobněte třešni k jedli!

Jedlové dříví hodí se k stavivu i k palivu, třešňového dříví také truhlář hledává. Jedle jest jehličnatý strom lesní, třešně jest lupenatý strom zahradní. Třešně má jedlé ovoce, semenem jedlovým živí se veverky a křivonosky. Listí třešňové na podzim opadá, jedlové po celý rok na stromě zůstává.

Úkol osmý.

Úsudky o kovech.

1. *Olovo* jest šedý, těžký kov. Jest ohebné a snadno se taví. Z olova lejí se broky a kule do pušek.

2. *Železo* jest šedý kov. Těžko se taví. Kováři, zámečníci rozpalují železo ve výhni a kuží z něho podkovy, obruče, hřeby, řetězy, zámky, klíče a j. Ocel jest tvrdé železo. Železo jest velmi užitečné.

3. *Měď* jest rudý kov. Jest velmi roztažitelná. Kotlár dělá z ní kotle, pánve, bábovky, konve, pekáče a j. Z mědi razí se drobné peníze. Měď potahuje se plístou. Plísta jest jedovatá.

4. *Mosaz* jest pěkně žlutá. Mosazi nabývá se, když se sloučí dva díly mědi s jedním dílem zinku. Z mosazi dělají se pouzdra k hodinkám, řetízky, knožítky, kliky a p.

Přípodobněte tyto kovy!

Úkol devátý.

O oděvu.

1. *Kabát* jest oděv. Krejčí šije kabáty ze sukna. Kabát má límec, rukávy, šosy, dírky, knožítky, kapsy, podšívku. Jsou kabáty zimní a letní.

2. *Košile* jest také oděv. Košile šijí se ze lněné a bavlněné látky. Košile nosí se na holém těle, jest tedy bližší než kabát. Košile musí se často práti.

3. *Bota* jest obuv. Švec šije boty a střevíce z kůže. Bota má nárt, podšev, podpatek, holeňku. Přípodobněte tento oděv co do látky, účelu, trvání, původu.

Úkol desátý.

Úsudky o dítěti.

Dítě jest ještě mladé, malé a slabé. Dítě ještě málo zvědělo a zkusilo. Dítě chodí do školy. Ve škole učí je učitelé. Ve škole poznává svých povinností a učí se psátí, čísti a počítati. Učení chtivé dítě jest pozorné a pilné. Nepozorné dítě nenaučí se ničemu a bývá trestáno. Dobré dítě je také čistoty a pořádku milovno. Dítě, kterému umřeli rodiče, sirotek jest.

Úkol jedenáctý.

O úkazech v přírodě.

1. *Sníh* jest bílý a kyprý. Sníh jsou páry ve vzduchu zmrzlé. Teplem taje sníh. Osení pod sněhem nemrzne.

2. *Děšť* jsou vodní páry, kteréž v chladném vzduchu se srazily a v kapkách na zemi padají. Když prší, jest země vlhká. Děšť zavlažuje zemi. Jestli dlouho nepršelo, jest země suchá, vypráhlá, byliny vadnou. Děšť občerstvuje rostliny, ochlazuje vzduch. Po dešti silném rozvodňují se potoky a řeky, až ze břehů vystupují.

3. *Bouře* se žene. Hrom hučí a burácí; blýská se. Blesky se křížují, někdy uhodí, zabíjí a zapalují. Po zablesknutí hřímá. Za bouře pršívá nebo padají kroupy.

4. *Mračna* jsou vodní páry vznášející se vysoko ve vzduchu. Mračna bývají bílá, šedá, modrá, černá, rudá, hustá atd. Zamračené nebe předpovídá děšť, kroupy neb sních.

5. *Slunce* vychází na obloze a zapadá. Slunce jest okrouhlé a skvělé. Paprsky slunečné osvětlují a zahřívají zemi. V poledne stojí slunce nejvýše na obloze. Slunce za dne zasluhuje hvězdy.

6. *Měsíc*. V noci spatřujeme měsíc na obloze. Měsíc sprovází zemi a činí noc světlou. Je-li celá strana měsíce osvětlena, říkáme, že jest úplněk. Vypadá-li jako srp, říká se, že jest čtvrt (první, poslední). Dobu, kdy jest měsíc cele temný, nazýváme nový měsíc. Měsíc svítí, ale nehřeje. Měsíc nemá svého světla. Slunce jej osvětluje.

Připodobňování měsíce k slunci.

Úkol dvanáctý.

Úsudky o lidech.

1. *Žebrák* jest chud, obyčejně chatrně oděn, churav, neduživ, stár. Žebrá, protože nemůže pracovati. Útrpní lidé dávají mu almužny.

2. *Truhlář* jest řemeslník. Dělá stoly, sesle, lavice, dvěře, rámy atd. Truhlář pracuje v dílně. Truhlář musí pilně pracovati.

3. *Rolník* bydlí ve vesnici. Vzdělává pole, seje obilí, sází řepu, brambory, zelí a j., chová koně, hovězí, skopový, vepřový dobytek a drůbež. Také pěstuje ovocné stromy a chová včely.

4. *Farář* chodí do kostela. Koná služby Boží, káže, křtí, oddává atd. Navštěvuje nemocné, opatruje je svátostmi a mrtvé pochovává. Bydlí na faře.

5. *Učitel* jest ve škole. Učitel učí mládež čísti, psátí, počítati,

kreslíti, zpívati atd. Učí ji znáti povinnosti k sobě, k bližnímu a k Bohu a jak by měla darů Božích šetřiti a dobře jich užívati.

6. *Lékař* navštěvuje nemocné, předpisuje léky. Lékař léčí nemocné a ohledává mrtvoly.

Úkol třináctý.

O členech rodiny.

1. *Otec* jest po dědovi nejstarší v rodině. Otec jest hlavou rodiny. Otec jde po své práci, aby vydělal peněz. Za vydělané peníze kupuje, čeho je v rodině potřebí. Dítka mají býti otce poslušny a milovny.

2. *Matka* také pečuje o dítka a spravuje domácnost. Matka strojí pokrmy, šije a pere prádlo. Rozstůně-li se dítě, matka je ve dne v noci ošetřuje.

Podobně ať píše o služce, pomocníkovi atd.

Úkol čtrnáctý.

O potravě.

1. *Chléb* jest potrava. Chléb peče se z mouky. Jest chléb rezný č. žitný a pšeničný. Celý chléb jmenuje se pecen a jest, okrouhlý. Chléb má kůrku a střídku. Svrchní kůrka jest hnědá, spodní bílá. Střídka jest děrkovitá a pružná. Chléb nazývá se darem Božím.

2. *Brambory* č. zemčata jsou také potrava. Jsou kulaté a rostou v zemi na trsu. Brambory sází se na poli v brázdách, okopávají neb oorávají se. Na podzim vyorávají se a ukládají se v sklepích neb v jamách. Dobytek krmí se vařenými i syrovými bramborami. Člověk požívá jen vařených a pečených. Z brambor dělá se také škrob.

3. *Maso* jest potrava. Masař č. řezník kupuje dobytek, poráží ho a maso výseková. Maso vaří, peče, dusí, smaží nebo udí se. Řezník prodává maso hovězí, skopové, vepřové. Zvěřinář prodává zvěřinu, drůbežník drůbež, rybář ryby.

Podobně počínej si učitel, popisuje hrách, čočku, zelí, mrkev atd.

b) Rozvinutější úsudky o druzích předmětů.

Úkol první.

O stromech a křích.

a) *Stromy a kře* jsou rostliny. Mají dřevnaté pně. Strom má jeden peň, keř vyhání z kořena více pníků. Stromy a kře rostou v lesích a hájích, v zahradách, v širém poli, podle cest, řek i potoků. Stromy rostoucí v lesích, lesní, v zahradách, zahradní slovou. Dub, lípa, bříza jsou lesní stromy. Lesní stromy poskytují dříví k stavivu a palivu. Lesní stromy jsou buď lupenaté, buď jehličnaté. Javor jest lupenatý strom, modřín jehličnatý.

b) Stromy, které člověk v zahradách pěstuje, aby nesly chutné ovoce, slovou stromy ovocné. Jablono, třešně, ořech a j. jsou ovocné stromy. Kře rostou buď v lesích, v polích, buď v zahradách. Z křů sází se živé ploty. Mnohé kře nesou jedlé ovoce, jako: líska, malina, borůvka a j. Některé pěstují se pro krásný květ jejich, ku př. růže.

Stromy a kře jsou velmi užitečné rostliny. Lidé, kteří stromy a kře kazí, hřeší velice.

Úkol druhý.

O bylinách a travinách.

a) *Byliny a traviny* jsou rostliny dřevnatých pňů nemající. Některé byliny mají měkkou a štavnatou lodyhu, traviny mají stéblo oblé, duté a kloubnaté. Listí bylin jest rozličného tvaru, listí travin je vždy kopovité. Mnohými bylinami živí se dobytek, ku př. jetelem. Proto slují tyto byliny pící č. píce. Některými léčí se neduhy lidské a proto léčivé slují. Jiné slouží lidem za potravu: zelí, salát, hrách, čočka a j. a slovou zelenina. Mnohé tyto byliny pěstují se na polích i v zahradách.

b) Naše obyčejná tráva suší se pro dobytek a seno jmenuje se. Mnohé traviny: pšenice, žito č. rež, ječmen mají zrna v klasech, které rozemylají se na mouku. Z mouky peče se chléb a stroj se rozmanité pokrmy. Tyto užitečné traviny jsou naše obilí. Rolník seje obilí na polích, zralé žne neb seče a do stodoly svází. Vymláčené obilí zůstává sláma a plévy. I slámou

a plévami krmí se dobytek. Rostlinstvo jest člověku velmi prospěšné.

Úkol třetí.

O hlavě lidské.

Hlava jest nejhořejší část těla lidského. Hlava jest krkem spojena s trupem. Jest kulatá. Na hlavě jest temeno, obličej a šíje. Temeno a šíje jsou pokryty vlasy. Na obličejí spatřujeme čelo, po obou stranách čela spánky č. skráně, pod čelem oči v důlkách, mezi čelem, očima, oběma lícema a ústy nos. Pod ústy brada jest. Na hlavě jsou čidla pěti smyslů. Čidlo k vidění oči jsou, k slyšení uši, k čichání nos, k chutnání jazyk. Čítí můžeme po celém těle. Jazykem také mluvíme, proto jmenuje se řeč také jazyk.

Hořejší tvrdá část hlavy slove leb č. lebka. Lebka jest dutá. V dutině lebky jest mozek.

Úkol čtvrtý.

O příbytku.

Příbytek jest budova, v níž lidé přebývají. Příbytky pracně budují se ze dřeva, kamene, cihel a vápna. O příbytku pracovalo mnoho dělníků: lamači, vápeníci, zedníci, tesaři, pokryvači, truhláři, zámečníci, sklenáři, kamnáři, natěrači, malíři. Příbytek má základy, zdi, střechu. Pod příbytkem sklepy jsou, mezi střechou a příbytkem jest půda. Některé příbytky mají pouhé přízemí, jiná patra č. poschodí mají. V poschodích jsou pokoje, kuchyně, komory, sály, do nichž dveřmi se vchází. V pokojích stojí kamna. Patra jsou spojena mezi sebou a s přízemím schody, které mají stupně a zábradlí. Střecha jest šikmá, aby déšť stékal. Komín ční nad střechu. Komínem uchází kouř z kamen a ohnišť. Lidé, kteří nemají svých domů, najímají si příbytků. Domácí pán nazývá je nájemníky. Dům chrání nás deště, větru a zimy.

Úkol pátý.

O oděvu.

Oděv chrání jednotlivé údy, aby nemrzly, nemokly a nepráhly. Košile a podvlékačky šijí se z plátua. Pláště, kabáty,

vesty, nohavice šije krejčí ze sukna, kožichy a rukavice hotoví kožešník, klobouky kloboučník, boty a střevíce dělá švec. Obuv dělá švec z kůže. Krejčí, kožešník a švec jsou řemeslníci, kteří na oděvu a obuvi pracují.

Některý oděv se plete neb háčkuje.

Oděv, který se nosí v letě, jest lehký a slove letní.

V zimě nosí se oděv teplejší a jmenuje se zimní.

Zámožní lidé nosí oděv kožešinou podšitý. Pečujte, aby oděv váš byl vždy čistý a šetřete ho. Jinak dělájce zarmucovali byste rodiče své. Špinavým dětem vyhybají se lidé čistoty milovní.

Úkol šestý.

O ptácích.

a) Ptáci jsou živočichové s teplou krví, létají a nesou vejce, z nichž se mladí líhnou. Mají rohovité zobáky rozličného tvaru. Tělo jejich pokryto jest peřím, které je v křídlech a v ocase nejsilnější. Někteří žijí v domech, kde je lidé živí. To jsou domácí ptáci č. drůbež. Jiní žijí v zahradách, v lesích a hájích i na polích. Ptáci staví si hnízda ze slámy, z mechu, žíní a chlupů atd. a snášejí v nich vejce, které vysedávají.

Mnozí ptáci, ku př. slavíci, pěnkavy, skřivani, líbezně zpívají, pročež zpěvaví ptáci jsou. Jiní plovou ve vodě, oni mají plovací blanku mezi prsty, to jsou vodní ptáci. Ptáci, kteří chytají a derou jiné živočichy, jsou dravci. Mnozí ptáci stěhují se na podzim od nás a na jaře opět se vrací. To jsou stěhovaví ptáci.

b) Ptáci užiteční jsou člověku masem svým, ku př. holubi a kuřata. Vejce ptačí jedí se.

Peřím vycpávají se peřiny a podušky. Peřím některých ptáků ozdobují se mnozí lidé. Z husích brk dělají se psací péra.

Jak veselo je na jaře a v letě v polích, zahradách, lesích a hájích! Zpívají tu ptáci veselé písně své, z nichž se lidé radují. Ptáci hubí také škodlivý hmyz. Zvedené dítky neplaší ptáků, vajec a mláďat jejich nevybírají, aniž kazí hnízd jejich.

Úkol sedmý.

O železe.

Železo jest kov. Železné rudy dobývá se ze země. Lidé, kteří se zabývají dobýváním nerostů, jmenují se havíři. Jámy a

chodby, které havíři vykopávají při dobývání nerostů, slovou doly č. báně.

Železo v hutích se taví. Železo jest šedé a v prudkém ohni řeřaví. Řeřavé železo jest rudé a měkké a dá se kouti. Četní řemeslníci sdělávají železo, ku př. kováři, zámečníci, špendlíkáři. Také klempíř z plechu železného dělá vany, konve, kropáče a j. Z ocele dělá nožíř nože a j. Mečíř dělá meče. Zmokne-li železo aneb zvlhne-li, rezaví. Rez jest sloučení kyslíku s železem.

Úkol osmý.

Potrava lidská a zvířecí.

A) Potrava lidí.

a) Aby člověk živ byl, potřebuje pokrmu a nápoje. Potravu poskytuje člověku rostlinstvo a živočišstvo. Proto chová rolník rozličný dobytek, který řezník kupuje a z něho maso vysekává; myslivci střílí zvěř, číhař chytá ptáky a rybář loví ryby. Štěpaři pěstují stromy, rolník seje obilí, zahradník pěstuje zeleninu. Některé potraviny požívá člověk syrové, na př. ovoce, salátu, okurek; jinou jí vařenou, pečenou, dušenou, smaženou, ku př.: maso, hrách, rýži.

b) Nejdůležitější potravou jsou chléb a maso. Chléb jest pokrm rostlinný, maso živočišný. Obilí mele se ve mlýně. Mouka s vodou v díži se rozdělává. K těstu přidává se kvas, aby těsto kynulo. Zkynuté těsto kopistí se mísí, potom válí a po lopatě do vytopené peci se sází. Vypečený chléb z peci se vyndává. Člověk jí maso hovězí, skopové, vepřové, zvěřinu, drůbež. Je-li zabíjení zvířat člověku k užítku, tehdy je smí zabíjeti; ale nesmí jich zabíjeti bez potřeby. Člověk zabíjí-li zvíře, má k tomu hleděti, aby se zvíře při tom netrápilo.

Lidé pijí mléko, vodu, pivo, víno, kořalku. Pivo vaří se z ječmene a chmele, víno lisuje se z vinných hroznů, kořalka z líhu se strojí. Nejzdravějším nápojem dětem jsou mléko a voda. Pivo a víno, když se jich střídavě požívá, posilují dospělé. Kořalka otravuje staré i mladé. Buďme střídmi v jídle a pití a děkujeme Bohu za jeho dary!

Úkol devátý.

Příbytky zvířat.

a) Jakož člověk míti musí přístřeší, tak i zvířata musí míti své bydliště. Mnohá zvířata jsou člověku tak prospěšná, že bez nich býti nemůže. Proto zkrotil je a upoutal na sebe a vystavěl jim zvláštní budovy, kterým chlěvy říkáme. Takováto zvířata jsou: koně, krávy, kozy, ovce, vepři, psi, kočky a j. Některé chová člověk, aby měl z nich potěšení: papouška, kanárka a j. Ale že živočichové tito sami potravu vyhledávati nemohou, ani nepožívají svobody, musí je člověk opatrovati potravou i nápojem. Taková zvířata jmenují se domácí.

b) Nejvíce živočichů žije na svobodě; ti starají se sami o obydlí a potravu. Mnoho plachých zvířat žije v lesích a na polích, kde sobě brlohy č. doupata vyhrabují; ku př. jezevec, křeček, sysel, ježek a j., aneb sobě lůžko vystýlají mechem a listím. Někteří ssavci žijí pod zemí; na př. krtek, myš a j. Ptáci žijí buď v městech a vesnicích, buď v zahradách a sadech, v lesích a hájích, na polích a lukách, poletují ve vzduchu a staví sobě hnízda na stromech.

c) Hmyz žije v zemi, na zemi, na rostlinách, v rostlinách ve vodě, poletuje ve vzduchu. Mnohý hmyz slízá se na mrchách a strusu a klade tam vajíčka svá. Ryby žijí ve vodě a lekají mimo vodu. Žáby a mloci žijí také ve vodě, ale mimo vodu nelekají.

Červi žijí dílem v zemi, dílem ve vodě (pijavice), dílem v jiných živočiších (škrkavka, tasemnice).

Úkol desátý.

Rodina.

Členové rodiny jsou: otec, matka, bratři, sestry, tudíž rodiče a děti. Otec jest hlavou rodiny, která na všechny pracuje, o všechny pečuje, všem potravu, oděvu a příbytku zjednává. Matka spravuje domácnost, když jde otec po práci, a vaří, šije, pere, plete, uklízí atd. Ona pečuje o otce a děti, hlídá a ošetřuje nejtělejší děti. Děti mají býti rodičů poslušny, protože jsou rodičové zkušenější a moudřejší a že dítkám tolik dobrodiní prokazují. Tak Bůh poroučí. Jen nevděčné, nerozumné

děti mohou být neposlušny. Bratři a sestry mají být snáseliví, svorní. Starší mají vyhovovati mladším, nemají jich škádliti, mají je opatrovati, jim dobré příklady dávatí.

K rodině náleží také čeledínové. Mnohý otec mívá k pomoci své tovaryše a učenníky. Ti mají pilně pracovati, aby nebyli z práce propuštěni. Líné lidi nikdo neživí.

Úkol jedenáctý.

O užitečnosti zvířat.

Zvířata nám velice prospívají. Některá poskytují nám potravu. Jiná pomáhají nám v pracích našich. Krávy, ovce a kozy dávají mléko, z kterého tluče se máslo, dělá se tvaroh a sýr. Slepice nesou vejce, jež jsou člověku živnou potravou. Kůže zvířecí vydělává se na oděv a obuv. Z vlny ovčí tkají se rozličné látky na oděv. Z rohů dělají se hřebeny, kalamáře, knoflíky atd. Kostí zvířecí melou se aneb na černo vypalují a melou. Takových kostí užívá se k mrvení polí a k čistění cukru.

Pes slídí po zvěři, opatruje dům a stádo a táhne náklad.

Kočka chytá myši. Krtek, ježek, žába a ještěrka hubí škodlivý hmyz. Vlaštovka, vrabec a mnozí jiní ptáci hubí také hmyz.

Také k pohodlí přispívají živočichové. Srstí a žíním koňským a kravským vycpávají se pohovky, sesle, matrace a podušky. Peřím husím nACPávají se peřiny. Perly jsou okrasa ženských. Zpěvaví ptáci obveselují člověka.

Pijavice, španělské mušky, majky, přispívají k vyléčení neduhů lidských. Včely snášejí vosk a med. Hedvábný bourec přede hedvábí.

Z rohů dobytka a ze zubů slonových soustruhuje soustružník a hřebenář hřebeny, kalamáře, knoflíky, tabatěrky, růžky na prach a p. Z ovčích stěv dělají se: struny, šňůry k hodinám a jiným strojům. Z perleti dělají se knoflíky.

Úkol dvanáctý.

O užitečnosti rostlin.

a) Kde jest ornice, tam jsou také rostliny. Rostliny jsou lidem i zvířatům potřeby. Slouží jim za potravu. Mnohé

rostliny schvalně sejí a sází se. Zvláště sází a sejí se stromy, zeleniny a obilí. Len, konopě a kopřiva poskytují vláken, z kterých se tkají tkaniny k odívání se. Mnohé byliny mají do sebe tu moc, že léčí neduhy lidské; jsou to léčivé byliny. Jen málo které rostliny bývají škodlivy člověku nezkušenému. To jsou rostliny jedovaté.

Rostlinstvo okrašluje krajinu a činí ji zdravou. Mnohé potěšení člověku činí svým krásným květem a líbeznou vůní svou. Za parných dnů obřerstvují košaté stromy člověka svým ochlazujícím stínem. V zimě vytápí si člověk světlice jejich dřívím. Z dříví některých stromů staví si člověk přibýtek a nábytek.

Úkol třináctý.

O kovech.

Všech kovů dobývá se ze země. Jsou obyčejně pomíšeny s jinými zeminami a jmenují se rudy. V ohni roztavují se všechny kovy. Nejsnadněji rozpouští se olovo, nejtíže železo, měď a platina. Kovy jsou těžší nad jiná tělesa. Velmi těžké jsou olovo, zlato a platina. Zlato, stříbro a platina jsou drahé kovy. Z kovů rozličné věci vyrábí se. Ze zlata, stříbra a mědi razí se peníze; také dělají zlatníci a stříbrníci ze zlata a stříbra drahocenné umělé věci: lžice, tabatěrky, prsteny, náramky, naušnice, řetězy a p. Z olova dělají se kulky a broky; sklenář zadělává do olova skelné tabule. Kotlář dělá z mědi kotle, pánve, bábovky a j. Cínař leje z cínu svítilny, svícny, konve, konvičky, mísy, talíře, lžice atd. Nejužitečnější všech kovů jest železo, z něhož rozliční řemeslníci rozmanité zboží dělají. Ze železa jsou: radlice, kosa, srpy, nože, meče, hřeby, nůžky, jehly atd. Železo rezaví, je-li mokré neb vlhké.

Úkol čtrnáctý.

O vodě.

Voda jest těžká, tekutá, kapalná, průzračná, bez barvy, chuti a zápachu a teplem v páru se proměňuje. Jest voda pramenitá, dešťová, sněhová, říčná a mořská. Mořská voda jest

slaná a hořká; všechny ostatní vody slovou sladké. Tekoucí voda také živá voda nazývá se. Bez vody nelze žít ani rostlinám a živočichům ani lidem. Jest tudíž voda nevyhnutelná potřeba. Krajiny, v nichž není vody, jsou pustý. Voda jest lidem netoliko nápojem, nýbrž i prostředkem k vaření pokrmů a nápojů. Vodou umývá člověk tělo své, čistí obydlí, nábytek a nádobí, pere oděv. Vodou hasí se vzniklý požár. Voda žene mlýny a jiné stroje. Bez vody neupekl by pekař pečiva a barvíř nemohl by barvití rozličných látek. Z této obecné potřeby opatřil Bůh zemi tak hojně vodou, že téměř všude jsou prameny, potoky a řeky.

Úkol patnáctý.

Užitečnost psa.

a) Pes jest ssavec, neboť má červenou, teplou krev, čtyři nohy, dýchá plicemi a za útlého mládí mlékem se živí. Pes má obyčejně podlouhlou hlavu, má ostré, silné zuby a u nohou po pěti prstcích s tupými drápy. Jsou rozliční druhové psů: hafani, ohaři, chrti, pudlci, ovčáctí psi a j. Všickni psi vydávají zvláštní hlasy, jimž říkáme kňučení, vrčení, štěkání, vytí. Psi jsou masožravé šelmy, ale žerou také rostlinnou potravu.

b) Lidé užívají psů k rozličným věcem. Pes hlídá dům a štěkáním ohlašuje příchod cizincův. Pastýř chová si psa, aby bránil ovčím rozlézati se aneb škodu dělati na lukách a na polích. Kde jsou vlci, opatruje ovčácký pes stádo a srdnatě pouští se s vlkem v boj. Myslivec má ohaře, vyžle a jezevčí psy, aby bystrým čichem svým vyslídili zvěř a do rány mu jí nadháněli.

Řezníkovi pomáhá pes hnáti dobytek na jatky. Řezníci, mlékačky a brusiči psy zapřahují. Viděli jsme psa voditi nevidomého žebráka. Že jest pes tak užitečným zvířetem, proto jej chová člověk v domácnosti své, živí a ošetřuje ho. Pes jest ucelivé zvíře; jest věren člověku a neopouští ho ani v nouzi. Strašlivá jest psí nemoc, které vzteklnina říkájí.

Úkol šestnáctý.

O čase.

a) Lidé žijí v čase. Rozeznáváme trojí čas. Čas, který jsme my a ostatní prožili, jmenuje se minulý č. minulost. Budoucnost

jmenuje se ta doba, v které budeme žít, dá-li Pán Bůh. Přítomný čas jest ten, v který právě žijeme. Přítomnost trvá jen na okamžik a stává se minulostí. Budoucnost stane se přítomností a po té stane se také minulostí. Čas má doby. Jedna z krátkých dob jest hodina, která má šedesát minut. Minuta trvá asi tak dlouho, co bychom pomalu šedesát napočítali. Minuta má šedesát vteřin č. sekund. Uplynulé minuty a hodiny ukazuje velmi umělý stroj, kterému hodiny říkáme. Dvacet čtyři hodiny činí den, sedm dní týden a padesát dva týdny rok. Má tudíž rok 365 dní. Měsíce leden, březen, květen, červenec, srpen, říjen a prosinec mají po 31 dnech, ostatní po 30 dnech únor vyjímaje. Únor jest nejkratší měsíc a má v obyčejném roce 28, v přestupném 29 dní.

b) Lidé, kteří už dlouhá leta žijí, jsou staří. My jsme ještě mládí, neboť málokterému jest přes osm let. Staří lidé přávají si, aby mládlí, než to jest nemožné, neboť uplynulá leta nikdy už nevrátí se. Pročež a že leta rychle ubíhají, jest čas tak drahý poklad. Pilnému čas rychle ubíhá; práce jest mu kratochvílí, lenivému jest čas dlouhý, má dlouhou chvíli. Kdo dlouho spává, prospí mnoho času a neužije ho. Kdo čas prospává, prospává život svůj a příležitost k činění dobrých skutků. Čas zajisté platí, čas také tratí. Čas také věk slove. Čas, kdy se lidem dobře vede, nazývají dobré č. zlaté časy, čas, kdy se jim zdá, že se jim zle vede, jmenují zlé časy. Užijme času k dobrému! Buďme pilní za mládí svého; neboť mládí rychle uběhne a nevrátí se více!

Úkol sedmnáctý.

O hlase zvířat.

Člověk má hlas a může hlas ten hrdlem, jazykem, zuby a rty rozmanitě měniti a tím rozličné hlásky, slabiky a slova vyslovovati, aby vyjádřil, co myslí a čeho sobě přeje. Člověk má mluvu, řeč. Zvířata mají sice také hlas, ale hlas jejich neměňuje se, nemluví. Hlasy zvířat jsou rozmanité. Kůň řehce, osel hýká, kráva bučí neb mučí, býk řve, tele bečí, koza meká, ovce bečí, pes štěká, kočka mňouká, myš piští; krocan hudruje, husa hejhá a štěbetá, kachna káchá, holub vrká, kohout kokrhá, slepice kdáče, kvočna kvoká, kuře pípá, vlaštovka šveholí, čáp klepoce, vrabec cvrliká, včela zvučí, cvrček cvrká, had syčí, žába kuňká, křehoce.

b) Mnozí ptáci mají velmi líbezný hlas, který mění ve výšku a v hloubku. Tento hlas líbí se lidem a říkají, že ptáci zpívají. Takoví ptáci jsou ptáci zpěvaví. Zpěvaví ptáci jsou: slavík, skřivan, linduška, pěnkava, stehlík, čížek a j.

Někteří ptáci mají protivný hlas. Vrána kráká, sova houká, bukač buká.

Ryby, červi a korejši hlasu nemají, jsou němí. Mnozí živočichové prospívají člověku hlasem svým. Kohout hlasem svým budí lid ku práci. Pes ohlašuje štěkotem svým příchod cizincův a zapuzuje zloděje. Slepice kdáče, když má snést vejce. Jedovatý had syčí a tím člověku výstrahu dává, aby se ho chránil.

Jak smutno bylo by na zemi, kdyby všickni živočichové němí byli jako ryba aneb jedním hlasem se ozývali!

Úkol osmnáctý.

Znaky věcí.

Hrom hučí, rachotí, třáská; vítr hučí, fíčí, hvízdá; déšť šustí, pleská; les šumí, vrata vrzají, vůz hučí, řetěz řinčí, zvon zní, hlaholí, staré hodiny hrkají, voda hučí, klokotá, kosa řinčí, zralé obilí praská, rána bouchá atd.

Úkol devatenáctý.

Řemeslníci.

a) Řemeslníci pracují rukama svýma, při čemž pomáhají si rozličnými nástroji. Místnosti, v kterých provozují svá řemesla, dílny neb závody jmenují se. Některí řemeslníci pracují mimo dům pod širým nebem, k. př. zedník, tesař, pokryvač, provazník. Mnozí řemeslníci vyrábějí věci, kterých lidé potřebují buď k pracem svým, buď k pohodlí. Některí šijí oděv a obuv.

Řemeslníci nazvíce vzdělávají surové látky, kterých jim opatřili dobyvači. Truhlář, tesař, bednář a j. sdělávají dříví, kovář, zámečnick, nožíř železo; punčocháři, soukenníci vlnu.

b) Kdo chce býti řemeslníkem, musí se řemeslu učiti a jest učenníkem. Za několik let stává se tovaryšem č. pomocníkem až konečně mistrem.

Umělého řemeslníka váží si lidé a poskytnou mu rádi práci. Neumělý řemeslník hudlařem zůstane a bude třítí bídu. Pomocníci, jimž na tom záleží, aby se vzdělali v řemesle, cestují a hledají práce v dílnách, kde by se přiučili. Ale není dosti na tom, aby řemeslník byl umělý, musí býti také pilen a poctiv. Nesmí zákazníkům svých šiditi, aniž prací jejich odkládati z jednoho dne na druhý. Bohabojný řemeslník také na Boha nezapomíná. V neděli nepracuje, ale chodí do kostela. Modrých pondělků nedržívá, ani chasa držeti jeho dovoluje.

O B S A H.

Úvod	Strana	5

I. oddíl: Jmenování věcí.

Úkol první. Jména věcí na místech rozličených	16
Úkol druhý. Jména věcí dle látky, z které jsou udělány	21
Úkol třetí. Jména věcí dle jich užívání	24
Úkol čtvrtý. Jména osob dle jich zaměstnání a věcí dle jich upotřebení	27
Úkol pátý. Jména živočichů	28
Úkol šestý. Jména rostlin a nerostů	31
Úkol sedmý. Jména věcí, které jsou na nebi a ve vzduchu	32
Úkol osmý. Jména částek jednotlivých věcí	33

II. oddíl: Vlastnosti věcí.

Úkol první	37
Úkol druhý	38
Úkol třetí	39
Úkol čtvrtý	40
Úkol pátý	41
Úkol šestý	42
Úkol sedmý	43
Úkol osmý	43

III. oddíl: Činnosti věcí.

Úkol první. Co dělávají řemeslníci	44
Úkol druhý. Co dělává rolník	45

	Strana
Úkol třetí. Co dělává matka	45
Úkol čtvrtý. Co dělává učitel	45
Úkol pátý. Co dělává kůň	46
Úkol šestý. Co dělává pes	46
Úkol sedmý. Co můžete říci o stromě	46
Úkol osmý. Co se dá o vodě povědět	46
Úkol devátý. Co řeknete o věcech, jež jsou ve vzduchu a na nebi	47

IV. oddíl: Podstata věcí a jich poměr k sobě a člověku.

a) Jednotlivé úsudky o rozličných předmětech (krátká vypořádání.)

Úkol první. O věcech, jež jsou ve škole	47
Úkol druhý. O věcech v domě	48
Úkol třetí. O rozličných budovách	49
Úkol čtvrtý. O věcech zahradních	50
Úkol pátý. O nástrojích	50
Úkol šestý. O ptácích	50
Úkol sedmý. O stromech	51
Úkol osmý. Úsudky o kovech	51
Úkol devátý. O oděvu	52
Úkol desátý. Úsudky o dítěti	52
Úkol jedenáctý. O úkazech v přírodě	52
Úkol dvanáctý. Úsudky o lidech	53
Úkol třináctý. O členech rodiny	54
Úkol čtrnáctý. O potravě	54

b) Rozvinutější úsudky o druzích předmětu.

Úkol první. O stromech a křích	55
Úkol druhý. O bylinách a travinách	55
Úkol třetí. O hlavě lidské	56
Úkol čtvrtý. O příbytku	56
Úkol pátý. O oděvu	57
Úkol šestý. O ptácích	57
Úkol sedmý. O železe	57
Úkol osmý. Potrava lidská a zvířecí	58
Úkol devátý. Příbytky zvířat	59
Úkol desátý. Rodina	59
Úkol jedenáctý. O užitečnosti zvířat	60
Úkol dvanáctý. O užitečnosti rostlin	60
Úkol třináctý. O kovech	61
Úkol čtrnáctý. O vodě	61
Úkol patnáctý. Užitečnost psa	62
Úkol šestnáctý. O čase	62
Úkol sedmnáctý. O hlase zvířat	63
Úkol osmnáctý. Znaky věcí	64
Úkol devatenáctý. Řemeslníci	64